

~~521~~

ЛННБ України ім. В. Стефаника

01410401В

63

750
H. 3/2

№ 8

I am
Kam

g

06 10. *СР* *150*
ВИДАННЕ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

12 *216*
ПАМ'ЯТИ

ІВАНА ФРАНКА Б.У.К.

(ОПИС ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНОСТІ Й ПОХОРОНУ)

1521
ЗЛАДИВ

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

Вибір
Анф. оп. 1949
Український Комітет

В

Таборі Хоцьонь.

ВІДЕНЬ, 1916.

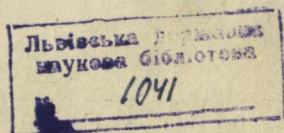
НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.

14/4 с. 362178

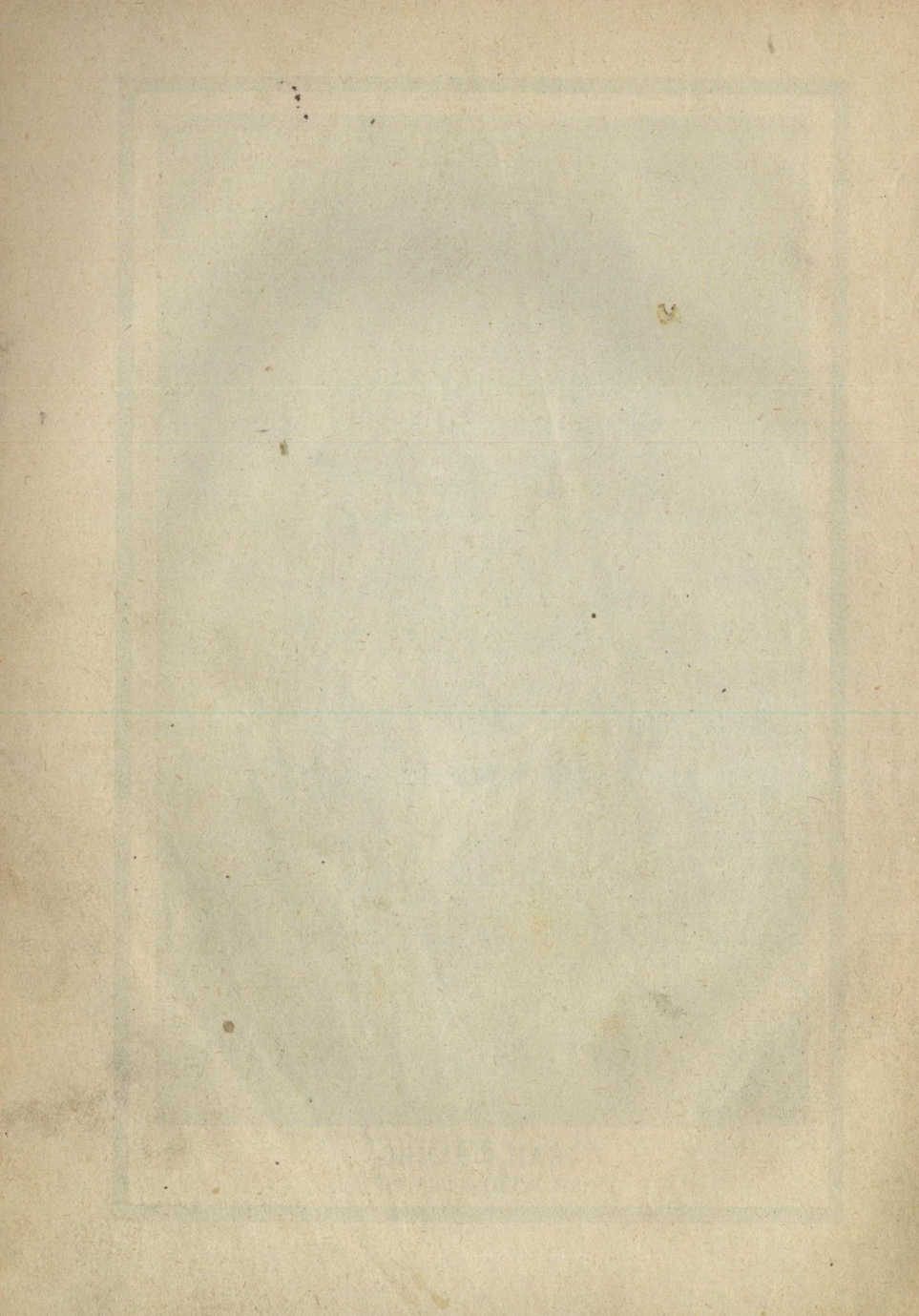
Ш 5(2-4u)5-4 Криво 4/5

26

ІВАН ФРАНКО
(1856 ¹⁵/VIII — 1916 ²⁸/V).

З усіх сторін надходять чорні хмари на українську землю, червоніють поля, труп на трупі усюди, страшний Вавилон підняв ся на загибель нашого народу. З коріннем хочуть вирвати ворожі сили Твоє плем'я, залізні стопи толочуть українські поля, роблять пустку з загонів, а квіт Твого народу ле кров за невідому будучину.

На землі короля Данила зірвав ся крик: „До походу! До бою!“ і луна його покотила ся поза Дін. Ще хвиля і з тупого остовпіння прокинуть ся всі і жаден не знатиме, що в мить приступило до нього. Ще хвиля, а сей крик повторить сорок мільонів гірл і з байдужних стане народ героїв. І простуватимуть вони шлях Твому духови, з печатю Твого духа підуть у мандрівку століть.

Се присягаємо Тобі й тільки виповнення сеї присяги може стати відплатою для Тебе за те, що Ти жертвував цілого Себе, всі життєві вигоди, цілу Свою душу, цілу безприкладну працьовитість, усі цілі, всього Свого Іенія українському народови.

Смерть перервала безпереривну нитку Твоїх терпінь. Одначе Твій дух витатиме між Твоїм народом, поки його життя.

Народе мій ...

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожу,
Людським призирством ніби струпом вкритий!

Твоїм будущим душу я трівожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже по вік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задармо стільки серць горіло
До тебе найсвятійшою любовю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кровю
Твоїх борців? Йому вже не пишуться
У красоті, свободі і здоровю?

Задармо в слові твоєму іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга
І все, чим може в гору дух підняти ся?

Задармо в пісні твоїй ллєть ся туга
І сміх дзвінкий і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим сльозом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми-ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний;
Твоїй будущині задаток слізми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

20 липня 1905.

Іван Франко.

Іван Франко.

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї:
І горів і яснів і страждав
І трудився для неї.

Ціле його мученицьке життя се безупинна праця,
щоб „з низин тих мрачних і лячних“ підвести маси
поневоленого українського народу

Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і чести.

Дня 28 мая перервала ся нитка його терпінь.
Здавало ся, що серце сьогочасного Українця вже так
обкипіло кровю від ран особистого й народнього горя,
що воно нечуле вже більше на жадні нові, хочби які
сильні удари долі. А ось нова втрата, найболючійша
від смерти Шевченка, найбільшу завдає рану нашому
серцю, переповняє чашу горя українського народу
від Попраду аж поза Дін, а вже в першій мірі тих,
що виховали ся на його творчости, що завзяли ся
проти всіх ворожих сил, своїх і чужих, працювати
над здійсненнем тих ідеалів, котрим він жертвував
своє життя, свою працю, свою кар'єру, свої вигоди.
Для вихованої на Франкових думках генерації є По-
кійник прикладом розуміння українського громадян-
ського обов'язку:

Я поборов себе, з коріннем вирвав з серця
Усі ілюзії, всі грішні почуття,
Надії, що колись вільнійше ще дихнеть ся,
Що доля ще й мені всміхнеть ся,
Що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрік ся їх на все. У тачку життєву
Запряжений, як наймит той похилий,
Я мушу так її тягти, покіль живу,
І добре чую се, ярма не розірву
І донесу його до темної могили.

І який же тернистий був шлях його життя, як дуже відмінний від рожами висипаних стежок усіх тих, що викидали його з рядів української суспільности або забирали місця, які в першій мірі йому належали ся по всякій справедливості. І коли біограф Шевченка нараховує сім ясних днів у життю Кобзаря, в життєписи Франка ледви чи й стільки їх знайдець ся. А як на коротенький часочок і заяснів промінь світла, ogriv холод його життя та розігнав хмари, так майже все така коротка хвиля втіхи тільки робила болючийшим удар, який настунав по ній.

Шкільні роки.

Уродив ся в Нагуєвичах, дрогобицького повіту, 15 серпня 1856 р. Сільську школу скінчив у сусіднім селі Ясениці Сільній. В часі першого року науки в німецькій або так званій нормальній школі Василян у Дрогобичі вмер йому батько, покинувши задовжене й занедбане господарство та молоду матір з четверма дрібними дітьми. За старанням вітчима скінчив нормальні школи та перейшов до гімназії. У шостій класі вмерла йому також мати, а в дім увійшла мачуха.

Ще в низшій гімназії почав писати віршом і прозою та збирати народні пісні. У вищій гімназії кинув ся з жаром до читання найріжнороднійшої всячини. Шевченка (з львівського видання) вивчив майже напам'ять; з інших українських письменників читав залюбки Стороженка, Марка Вовчка, Куліша, Рудан-

ського, Мирного; останній зробив на нього найсильніше вражіння оповіданням „Лихий попутав“. А з чужих літератур творили його лектуру ті автори, яких тільки дістав в оригіналі чи перекладі.

В 1875 р. здав іспит зрілости з відзначенням і перейшов на львівський університет. Тут вступив до „Академического Кружка“, котрий видавав часопис „Друг“; з редакцією „Друга“ стояв ще в гімназії в переписці та від 1874 р. містив там свої вірші. І повість „Петрії й Довбушуки“, яку почав писати для „Друга“ по приході до Львова, й вірші й переклади з сих часів Франка вказують тільки на вроджений талант будучого Франка, поза тим носять виразні сліди дуже багатої лектури та риси своєрідного романтизму: таємничости, екзотичних пригод і тем.

Під впливом Драгоманова.

Той Франко, що „весь вік свій, весь труд“ дав українському народови „у незломнім завзяттю“, народжується з хвилию, як познайомився з писаннями Драгоманова, як увійшов у кореспонденцію з ним. І відтоді починається Франкова „суспільна праця, довга, утяжлива, зате-ж плідна“ в сій свідомості, що вона

Одна лиш може заповнить без дива

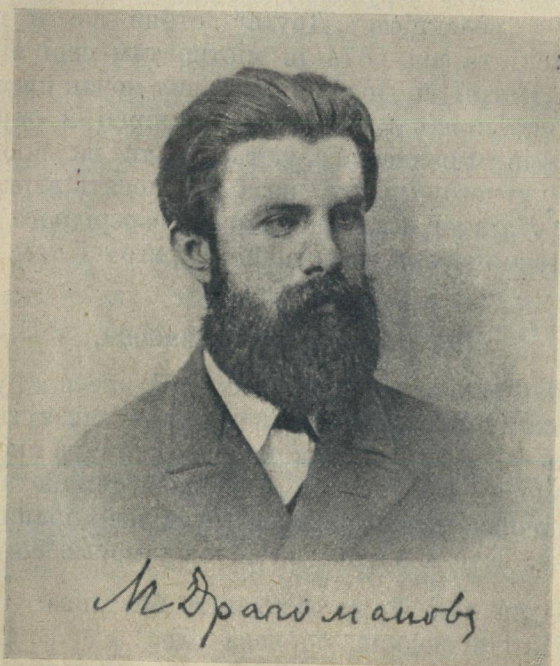
Життя людини, бо вона одна

Всіх сил, всіх дум, чуття, стремління людини

Жадає, їх вичерпує до дна.

Сам Франко в передмові до другого тому листів Драгоманова до нього виставляє високе свідомство впливови Драгоманова на галицьких учеників сього великого учителя. „Тепер, обіймаючи всю її цілість (себто кореспонденції), — писав Франко, — я розумію ясно, як мало ми, його ученики, розуміли його за його життя, як мало ми здібні були піднести ся на

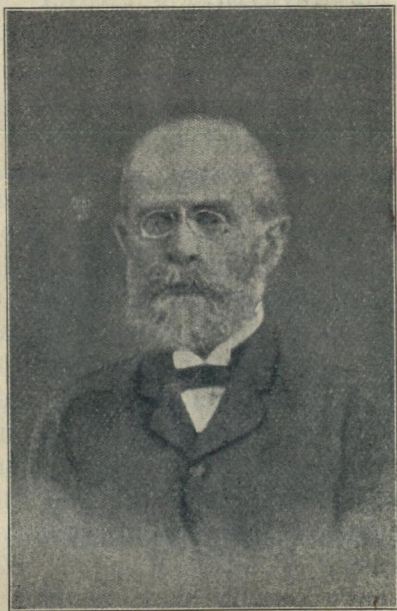
ту висоту знання і поглядів, на якій він стояв і з якої не спускав ся ніколи. Він був для нас правдивим учителем і вповні безкорисно не жалував праці, писань і упімнень і навіть докорів, щоб наводити нас, лінивих, малоосвічених, вирослих у рабських традиціях нашого глухого кута, на кращі, яснійші шляхи

європейської цивілізації. Можна сказати, він за вуха тяг нас на той шлях, і коли з генерації, що більш або менше стояла під його впливом, вийшла яка користь для загального і нашого народнього діла, то се в найбільшій мірі заслуга пок. Драгоманова."

Кореспонденція Франка з Драгомановим розпочала ся зимою з початку 1877 р. й тягла ся до самої його смерті. До сеї кореспонденції довели Франка,

Павлика й ще кількох товаришів три листи Драгоманова, вислані до редакції „Друга“ в 1875 і 1876 рр., й викликана ними рішуча переміна в думках членів „Академического Кружка“ про народ і працю над ним. Не зачіпаючи галицько-українських національних і партійних відносин, Драгоманів закидав нашій мо-

Михайло Павлик.

лодіжи, що вона під культурним і науковим оглядом зостала ся поза тодішнім європейським рухом, що лїнива в думанню, що недостає їй етичних засад. Драгоманів указував молодіжи на її найперший моральний обов'язок служити своїм народнім масам і працювати для них. Листи Драгоманова зробили величезне вражіння на молодь загалом і були початком нового радикально-демократичного руху серед української молодіжи.

Народній напрям узяв у товаристві верх і зазначив ся поперед усього виданням „Дністрянки“. В сім альманасі виступив Франко з першими оповіданнями з народного життя „Лесишина челядь“, „Два товариші“ та з перекладом „Повіні“ Золя. Того-ж року оспівав він „Наймита“, себто український народ, а в 1877 р. почав друкувати в „Друзі“ образки п. з. „Борислав“, що наробили великого шуму серед галицької публіки.

Перший арешт.

В осени 1876 р. прибули до Львова два російські емігранти Кузьма Ляхоцький і Естремский, котрі спинили ся в Павлика, що в часі переїзду Драгоманова через Львів найближше зійшов ся й відтоді переписував ся з ним. Десь коло Різдва арештовано обох емігрантів, а з ними й Павлика. Франко поспішив повідомити Драгоманова про те, що стало ся, й передати йому деякі вісти з Києва, привезені звідти приїзжим земляком, котрий, виїжджаючи зі Львова, звернув на себе увагу своїм необережним поступуванням і, здасть ся, мимоволі став ся причиною перших львівських арештів. У липні 1877 р. арештовано Франка на підставі одної згадки в листі Драгоманова, адресованім не до нього, а переданім через приїзжого польського емігранта Котурницького, що пробув два тижні в готелі у Львові, а не знайшов часу повіддавати листи, адресовані до Українців, аж поки не приловила всього поліція. В однім з тих листів давав Драгоманів указівки, що мають робити українські поступові кружки у Відні та в Галичині, а Франкови піддавав гадку обіхати Угорську Україну. Прокуратор „знайшов“ у листах сліди розгалуженої політичної конспірації і Франка засуджено на підставі згаданого листу, який признали судді дока-

зом існування тайного товариства, на дев'ятимісячну в'язницю.

„Безтолковий процес, — пише про се Франко, — котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчив ся моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіни того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий), — був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною 14—18, перекидувано з камери до камери при ненастанних ревізіях і придирках (се, бач, за те, що я „писав“, себто записував на випадково роздобутих карточках паперу з уст союзників, або й свої вірші), а кілька тижнів я просидів в такій камері, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на тапчані, а 4 під тапчаном задля недостачі місця. З протекції, для свіжого повітря, союзники відступили мені „найліпше“ місце до спання — під вікном насупротив дверей; а що вікно задля задухи мусіло бути день і ніч відчинене й до дверей продувало, то я що рана будив ся, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна. Та не сама тюрма була для мене найтяжшою пробою: засуд кримінального суду, а особливо те, що я опісля застав на світі, — сто раз тяжший і несправедливіший засуд усеї суспільности, кинений на нас, страшенно болів мене. Мене викинено з „Просвіти“, заборонено приходити на „Бесіду“ (бо др. Шараневич (проф. унів. Ред.), котрий пару разів побачив мене там, читаючи газети, настояв на тім, щоб мені конче заказати приходити, а то він виступить з товариства, і коли мені справді заказано, він таки виступив), а

люде (з старших), котрі хотіли мати, зо мною яке небудь діло, видались зо мною тільки в секреті, що мене ще дужше принижувало."

Камінярь.

І відтоді він є камінярем, що прикований ланцюгами до гранітної скелі лупає її разом з тисячами таких самих, щоб розбити її та власною кров'ю і власними кістками змурувати твердий гостинець. Аж по кістках сих камінярів прийде сим шляхом правда й щасте усіх. І відтоді він

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щасте й волю. —

І відтоді він

Словом сильним мов трубою
Міліони зве з собою.

І міліони йдуть радо:

Сила родить ся й завзяте —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, сли не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Для ширення нових думок закладають Франко й Павлик свої органи; „Громадський Друг“ конфіскує прокураторія число за числом за ширення соціалізму, тому він змінює назву на „Дзвін“, а далі на „Молот“; „Дрібна Бібліотека“ порушує нові питання для тодішньої суспільности. З творів, які надрукував Франко в першій видавництві, найважніша повість „Boa Constrictor“, високої літературної вартости. Змальовано тут дуже вірно душевні переживання змія — давителя Германа Гольдкремера, найпершого багатиря

між бориславськими капіталістами, що страшними своїми звоями роздушував безмилосердно свою добычу.

В сім часі хотів видавати часопись „Нова О-снова“, та се не вдало ся. Тоді-ж задумав у цілім ряді новель змалювати по змозі всі боки життя простого люду й інтелігенції: економічні, просвітні, правні, політичні й інші відносини. В 1879 р. дістав доступ до польського журналу „Tydzień Polski“, де між иншим п. з. „Ruteńcy“ спортретував сатиричним способом кілька фігур тодішньої заскорузлої української інтелігенції. Рівночасно кінчив инші позачинані роботи, головню переклади з Гайне, Гете й Байрона; з них Фавста видав у 1882 р. за підмогою Драгоманова.

Другий арешт.

Та заки Франко видав Фавста, Його арештовано другий раз. Мабуть у марті 1880 р. виїхав він у коломийський повіт до К. Геника до Березова, щоб там прожити якийсь час. По дорозі його арештовано в Яблонові й потім ураз із К. Геником, Ковцуняком і ще кількома иншими втягнуено в процес, що відбував ся в Коломії проти сестер Павлика й селян Фокшеїв. Їх держали три місяці й пустили, а Франка тому, що не належав до коломийського повіту, звелено відставити під ескортою поліції на місце уродження. По поліційних арештах у Коломії, Станиславові, Стрию та Дрогобичі належав сей арешт до найтяжших хвиль у життю Франка. Вже до Дрогобича приїхав він з сильною гарячкою. На лихо впаковано його тут у яму, описану в оповіданню „На дні“, а відси (через протекцію) післано його ще того самого дня пішки з поліціантом до Нагуєвич. По дорозі заскочив їх дощ і промочив до нитки. Франко дістав сильну лихорадку, прожив тиждень удома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломії, щоб

ЛНБ України
ім. В. Стефаника

5332202

Львівська державна
наукова бібліотека

№

1041

удати ся до Геніка, прожив там страшний тиждень у готелі, написав оповідання „На дні“ й за останні гроші післав його до Львова, а потім жив три дні трьома центами (двома копійками), які знайшов на піску над Прутом. Коли й тих не стало, запер ся в своїй кімнатці в готелі й лежав півтора дня, в гарячці й холоді, ждучи смерти, обезсилений і знеохочений до життя. Від голодової смерти вирятував його один з союзників, висланий Геніком. Забезпечений паспортом, добутий у Дрогобичі, лічив ся кілька тижнів від пропасниці в гостиннім домі Геніка й тут зібрав велике число пісень, приповідок і інших етнографічних матеріалів, а також написав ряд віршів. Про його гуляння на свіжій повітрі довідав ся коломийський староста й велів жандармам доставити його до Коломиї. А що в Франка не було грошей на підводу, пігнав його жандарм ще хорого в літню спеку туди пішки. Після сеї тяжкої дороги повідпадали йому на обох ногах нігті на пальцях. Розлютив ся староста, коли побачив паспорт і мусів пустити його на волю, але постарав ся, що львівське намісництво заборонило Франкови побут у Коломийщині.

Отже виїхав до родинного села, а в осени вибрав ся до Львова на дальші студії. В часі його неприсутности видала група молодих прихильників його ідей споміж Українців, Поляків і Жидів його повістку „На дні“ за гроші, зложені між собою. Оповідання зробило сильне вражіння, його переложено на польську мову. В однім з героїв, введених у повістці, є багато прикмет душевного настрою поета. На дно суспільности впакували його з світа з усім найкращим: любовю до людей, чуткою вражливістю на всяку кривду й недолю, з прихильністю до всіх покривджених. Хоч тюремне життя прибиває його та витискає на ній своє тавро, все-таки на саму вістку,

що вийде незабаром на волю, оживають у нього думки про велику громадянську працю, оживають широкі ідеї, величні гадки про загальне братерство. З цілої повістки так і пробивається думка, що нехай гине людина, щоб тільки зростала людяність.

Дальша праця Франка до кінця першого періоду діяльності.

І ці думки заставили його написати невеличкий катехизм економічного соціалізму, викладати суспільну економію в робітничьких кружках самоосвіти, зладити невеличкий популярний підручник суспільної економії, писати популярні видання для „Просвіти“ (Про гроші і скарби), брати живу участь в укладанню програми польських і українських соціалістів східної Галичини.

З початком 1881 р. почав Франко укупі з Іваном Белеєм видавати місячник „Світ“, де помістив ряд наукових статей, багато оригінальних і перекладених віршів та початок великої повісти „Борислав сміється“. Не маючи з чого удержати ся у Львові, вернувшись у великий піст до Нагуевич, де жив під надзором жандарма, що радив йому вступити до Василіян. Побіч кореспонденцій до київської „Зарі“ й до женеvського „Вольного Слова“, побіч статей для „Світа“ й докінчування перекладу „Фавста“ лагодив тоді головню велику повість „Захарь Беркут“ на конкурс, розписаний львівською „Зорею“; повість одержала премію й зустріла ся з прихильними оцінками критиків.

З початком 1883 р. приїхав Франко до Львова й по смерті Володимира Барвінського працював якийсь час у „Ділі“, однак недовго, бо вже в квітні виїхав до Вікна, куди запросив його В. Федорович і поручив йому написати біографію свого батька. Там

побув декілька місяців, потім у Нагуєвичах зайняв ся читанням праць з політичної й економічної історії Галичини в рр. 1810—1848, а в осени вернув до Львова, щоб користати далі з бібліотек. Тут запрошено його до редакції „Діла“ й „Зорі“ та при сих часописах працював він від осени 1883 до початку 1885 р. В „Ділі“ порушував головню галицькі, економічні та громадські справи; тоді-ж виробив реферат про економічні справи, який виголосив Василь Нагірний на вічу 1883 р. та який зробив у цілій Галичині велике вражіннє. На статі Франка в „Ділі“ стали звертати увагу й посли й партія краківських станчиків. Рівночасно дописував до варшавського журналу „Prawda“ й посилав туди переклади своїх новель, яких призибало ся в нього поважне число. Дещо з них друкувало ся в календарях „Просвіти“.

З кінцем 1884 р. приобіцяв Партицький передати Франкови на власність „Зорю“. Одначе коли Франко виїхав на місяць до Вікна, щоб ще раз переглянути матеріали для замовленої роботи, виміг Наталь Вахнянин на Партицькім те, що він передав „Зорю“ Товариству ім. Шевченка. Не тільки з „Зорею“ покрутили перелякані тодішні народовці, але й незабаром виступив Франко з „Діла“ та, роблячи заходи заснувати нову літературну часопись, поїхав весною 1885 р. перший раз до Київа, щоб склонити тамошніх громадян дати матеріальну поміч на видання. Але до видання часописи не прийшло, зате прийшло до „згоди“ між Франком і „Зорею“; Франко перейняв на себе її редагуваннє, але стояв під цензурою відповідального редактора, що в українських обставинах приймає часто нелюдяні форми. Справа вийшла мертвороджена, тим більше, що народовці захотіли цензурувати навіть Франкові кореспонденції до „Prawd-и“ та „Крају“. На весну 1886 р. поїхав Франко другий раз до Київа й там оженив ся

з Ольгою Хорунжинською, а в осени викинули його з редакції „Зорі“ за поміщення таких неморальних річей, як вірш Руданського й рецензія Вільхівського. — Грінченка. В 1887 р. видав своїм коштом збірник власних віршів „З вершин і низин“, а за гроші, при-

Іван Франко з дружиною.

слані з України на часопись, видав працю Павлика про українські читальні, розпочинаючи тим робом видавництво „Літературно-наукової Бібліотеки“. З сим роком кінчить ся перший період життя й діяльності Франка, період майже самих розчаровань, коли власні видання швидко упадали, а праця в народовецьких органах показувала ся по короткім часі неможливою.

В наймах. Третій арешт.

Від 1887 р. з вступленнєм Франка до „Kurjer-a Lwowsk-ogo“ починаєть ся друга доба його життя й діяльности — „в наймах“. Відтепер друкують

Франкові діти.

його річи й переклади його творів: Kraj, Prawda, Przegląd Tygodniowy, Dziennik Łódzki, Przegląd Społeczny, Kurjer Warszawski, Ateneum, варшавський „Głos“, Ruch і інші. Що більше, в 1889 р. почав Франко видавати враз з Вислоухом польську людову часопись „Przyjaciel Ludu“. У „Kurjer-i Lwowsk-im“

друкує Франко крім біжучих статей, між ними про панславізм, організацію демократичного товариства й таке инше, також ряд своїх новель, напр. Яць Зелепуга, Панталаха, Маніпулянтка і т. д. В сїм часі щастить ся його повістці „На дні“, яку перекладають ще два рази на польську мову, з того раз під доглядом Елізи Оржешкової, його оповідання перекладають і на німецьку мову. Щораз більше уваги присвячує історії української літератури в польських часописах, напр. „Głos-ї“, і в „Кіевск-ій Старин-ї“ від 1888 р., де помістив також кілька оповідань. З української політичної преси друкує ряд статей у популярній „Батьківщині“, крім того багато перекладає. В літку 1889 р. його арештують третій раз ураз з Росіянами, що приїхали до Галичини й держать невинно 10 тижнів. В арешті написав ряд поем з оповідань арештантів — головню Жидів, чудове оповідання „До світла“ та ряд тюремних сонетів.

Франка признають першорядним письменником.

Імя Франка стає щораз голоснійше, між молодю знаходить він гарячих прихильників. У літературі вибиваєть ся на одно з перших місць. Його історична повість „Захарь Беркут“ подобала ся українській публиці незвичайно: провідним мотивом сеї повісти те, що Українці можуть побідити громадським ладом, своєю згодою та дружністю, держачи ся дружно купи й незломно стоячи всі за одного, а один за всіх. Неменше признанне здобув автор за прегарну поему „Панські жарти“ у збірці „З вершин і низин“. Представив тут Франко, як жило галицько-українське село, як жив український простий народ за панщини, як збиткували ся над ними пани та як прийняв наш народ оголошення конституції. І за всі звірства пана не пімстою відплатив йому наш народ, а пильнуванням його хорої жінки, а тим, що ходив просити ласки

комісаря за своїм колишнім паном. Увагу читача приковує постать ідеального старенького священика з часів панщини, котрий учить у себе вдома мужицьких дітей, наклонює їх до тверезости та спонукує їх будувати школу.

В 1890 р. вийшла у Львові збірка „образків з життя робучого люду“ п. з. „В поті чола“ з передмовою Драгоманова й автобіографією Франка, використаною ось тут докладно. В оповіданнях Франка побачив Драгоманів плід цілком свідомої праці і щодо форми й щодо змісту. Щодо Франкових поглядів на письменство, воно „мусить бути правдивим дзеркалом основних пригод дійсного життя, загриє широю прихильністю до людей (гуманністю) і яке таке мусить обертатись найчастійше до тих верстов громади, до котрих належить найбільша часть людности, себто до т. зв. простого народу, до тих, що заробляють собі й більшій частині інших верстов хліб у поті чола.“ Може ніяка країна більше не потребує такого поставлення задач літератури, бо ніде так важко не живеться простому людови, як у нас, бо ніде не занедбали так вищі верстви робочих мас, як у нас. „Такі письменні праці, як Франкова, будять прихильність до нашого простого люду і кличуть освічених людей іменем самої освіти обернутись до того люду, як до брата“. Що-ж торкається типів, подій і обставин оповідань, цікаві слова самого Франка: „Про свої новелі скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайообрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В таким розумінню — всі вони частки моєї автобіографії“.

Справедливо поручав Драгоманів придивитися, „скільки то поту й навіть крівавого поту потекло

з чола самого письменника, поки він узяв ся малювати-поти чола інших людей, скільки текло його й тоді, коли він писав свої повісти“. При сім Драгоманів зазначував свій сумнів, що ледви чи вже буде „кінець сим потокам“ „тепер, коли Франка почина вже визнавати і шанувати ширший світ, чужина“, коли багато його творів поперекладано на польську, німецьку й московську мову. Одначе „сонце правдивої науки безпремінно зійде і над нашою країною, але поки-що та роса туманів, що назбирались на нашому небі од віків, не щеза одразу, а навіть прибира собі нові форми та все-таки виїда очі тим робітникам, що її обметають, щоб легше було сонцевому світови дійти до поля, де ще заховались живі зерна й парослі... Тим більше подякують колись оживші люде таким робітникам... Нехай ся надія піддержить їх в їх важкій праці!“ — кінчив Драгоманів пророчо й самопевно свою теплу передмову.

В оповіданнях Франка пересуваєть ся перед очима читача ряд героїв: дитина, жінка, мужик, Жид, злодій, арештант, а в усіх них стараєть ся Франко віднайти божу іскру. Оповідання автора докладне, ярке, часто з сатиричною закраскою. Зміст дуже різномородний. Артизм Франка освітлює питомим світлом навіть найбуденнійше житте. В його обробленню стара як світ тема зворушує глибоко читача. Чарівними в оповіданнях Франка є ті промінї світла, ті крихти добра, що на хвилину освічують найтемніші сцени життя. Під лахміттем старця й панською одією однаково бєть ся чесне й добре серце. Незвичайним гумором, великою вірністю й докладним знанєм дитинстваї душі вражають ті оповідання, в котрих з цілою правдою розкриває автор, серед яких обставин і яким способом виховують у нас сільську дитину. Перлинами поміж його оповіданнями є нариси з бориславського життя.

На другий період життя й діяльності Франка припадає друге, трохи не вчетверо побільшене видання „З вершин і низин“ у 1893 р. Зібрав тут Франко все те з двадцятилітньої віршової творчості, „за що хоч сяк так міг узяти на себе відповідальність перед своїм артистичним сумлінням“. Переглядаючи тоді ті віршовані листочки, „між котрими так багато перед часом зівялого листа“, Франко почував разом і сум і радість. „Двадцять літ життя і праці, — писав Він з сього приводу, — може не так пильної, не так свіdomої і суцільної, якби треба було, та все-таки смію сказати, подиктовані щирим бажанням загального добра й поступу, щирою любовою до рідного народу й рідного краю . . . Неодина широкий розмах наївної думки, неодна блискуча надія, а які скромні здобутки! Та з другого боку потішає мене певність, що лід проломаний“.

Лід проломаний. Франко основателем радикальної партії.

Так сей лід проломив у галицькій Україні Драгоманів і його ученики, в першій мірі Франко, для котрого Драгоманів був першою та майже одинокою людиною, що додала йому духа й охоти (Автобіографія). Проломлюванню леду служила праця гуртка Драгоманова до 1890 р., для сього проломлювання почали Франко й Павлик видавати з початком 1890 р. дуже добре редагований півмісячник „Народ“, сей лід уже зовсім переломив Франко, заснувавши радикально-демократичну партію в осени 1890 р.; була се переміна дотеперішнього незорганізованого гуртка Драгоманівців на дисципліновану партію. В партії й поміж співробітниками „Народу“ знайшов ся цілий ряд талановитих і енергічних людей, отже побіч Драгоманова, Франка й Павлика ще Володимир Охримович, Євген Левицький, Вячеслав Будзиновський, Северин Данилович,

Микола Ганкевич, Кирило Трильовський і інші. Гурток молодих сміливців не тільки виступив до боротьби з заскорузлістю старого українства, не тільки почав голосити нові для Галичини західно-європейські думки, але й безмілосердно поборював „новоерську“ згоду українських овець з польськими вовками.

Метою радикально-демократичної партії було: нести в народні маси свідомість їх економічних, політичних і національних інтересів та публіцистично прояснювати ті інтереси й боронити їх. Нова партія забрала ся до праці з таким запалом, з такою вірою у свої ідеали та з таким критичним розумінням того, що робило ся довкола них, що з заснуванням радикальної партії пішли тепер раз за разом віча по різних повітах або збори за запросинами. Одним словом, настав між народніми масами небувалий досі рух: почули ся гасла загального голосування, свободи друків, податкових і аграрних реформ. Не тільки промови й реферати інтелектуальних провідників партії були цілими популярними та приступними студіями, але й між селянами появили ся прекрасні бесідники, що вміли пірвати маси до ентузіазму. Під стягом радикалізму стала національно-найсвідоміша частина українського селянства. Тим і можна пояснити величезний вплив сеї партії на наше політичне життя в Галичині: з неї народила ся українська соціально-демократична партія, а правий її відлім укупі з колишньою партією народовців утворив нову національно-демократичну партію. Щодо останньої партії, основаної в 1899 р., був Франко одним з найголовніших основників і ідеологом її.

Нові розчарування.

Одержавши у Відні в 1894 р. ступінь доктора філософії за наукову працю про старохристиянський роман про Варлаама й Йоасафа, габілітував ся Франко

по смерті Омеляна Огоновського з історії української літератури на львівським університеті й видержав іспит з відзначенням. Але не мав за собою ніякої графської ні княжої протекції, противно завзятих ворогів в особі галицького намісника гр. Казимира Бадені й між „своїми“, — тому й не дістав професури. Так само марно старався про посольський мандат до парламенту, бо хоч два рази (в 1897 р. в окрузі Перемишль—Мостиска, а в 1898 р. в тернопільським окрузі) вибрали його виборці, польське галицьке правительство було іншої думки.

В 1894 р. почав видавати справжній європейський літературно-науковий двомісячник „Житє і Слово“, де побіч маси розвідок, оповідань і поезій зачав друкувати повість „Основи суспільности“ та помістив повість „Для домашнього огнища“. Новиною сеї доби літературної діяльності Франка є драми й комедії: Сон князя Святослава, Камінна душа (обидві друковані в „Житю і Слові“), далі „Рябина“, „Учитель“ і „Украдене щастє“ (в „Зорі“); останні обидві здобули собі загальну симпатію. Тоді-ж піднісся на вершини особистої любовної лірики, здобуваючи собі „Зів'ялим листем“ (перше видання 1896 р.) славу невмирущого поета.

В 1897 р. судилося Франкови знову випити багато і від української і від польської суспільности. За передмову до збірки польських перекладів оповідань п. з. „Galicyskie obrazki“ (Галицькі образки) накинулися на нього. „сідоглаві“ патріоти, а там стояли такі зворушливі слова: „Яко син українського мужика, вигодуваний чорним мужицьким хлібом, працею твердих мужицьких рук, почуваюся до обов'язку панщиною цілого життя відробити ті дрібняки, які видала мужицька рука на те, щоб я міг видряпати ся на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріо-

тизм се не сентимент, не народня гордість, то тяжке ярмо, вложене долею на мої рамена. Можу здрігати ся, можу тишком проклинати долю, що вложила мені на плечі се ярмо, але скинути його не можу, не можу шукати иншого рідного краю, бо я став би підлим супроти власної совісти. І коли що улєкшує мені двигання сього ярма, так се вид того українського люду, що хоч гноблений, темний і деморалізований довгі віки, хоч і сьгодні убогий, неповоротний і непорадний, все-таки поволі підносить ся, відчуває у щораз ширших масах жадобу світла, правди справедливости й шукає до них доріг. Отже варто працювати для того люду й ніяка чесна праця не піде на марно“. Дуже влучно відповів Франко тим, котрі накинули ся на нього, що вони любили свій народ, „як дім, воли, корови“, а Франко „не любив“ його „з надмірної любови“.

Ще більше шуму наробила серед польської суспільности його стаття у віденській часописи „Die Zeit“ про Міцкевича яко поета зради. На нього накинули ся всі часописи, проти нього розвісили по Львові афіші з надписями: „Проч з Франком“, йому не подавали руки, не кланяли ся при стрічі, а в додатку усунули з редакції „Kurjer-a Lwowsk-ого“. І саме ся хвиля закінчує другий період життя й діяльности Франка, а починає третій, коли Франко працює головню по українських виданнях, не перестаючи дальше писати про Україну й українські справи до німецьких, московських і чеських видань.

Яке гірке розчарування з другої доби. Десять літ працював Франко й товариші, щоб зросли сила та вплив польських організацій: соціально-демократичної й людової партії та щоб обидві вони переконали українських ідеалістів, що їм не можна ждати ніякої помочи від них для свободолюбних змагань молодшої української генерації.

З болем згадав поет про свою минувшину:

Я згадую минулеє життя
Спокійно, та без радості, без туги:
Одно із него виніс я чутте,
Що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці і турбот і скрут,
Та не було вдоволення, утіхи;
Мов віл в ярмі я чув на собі прут
І тяг — чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огонь мій,
Та полум'ям не бухав, більш димив ся,
А замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бив ся,
Та не високо плив в руці слабій
І, хоч я жив, то все-ж я не нажив ся.

Серед таких обставин не було-б дивно, якби у
Франка зблідли давні ідеали

І люде видались таким дрібним
Мізерним кодлом . . .

Третя доба життя й діяльності Франка. 25-літній ювілей літературної творчости.

До веселих хвиль життя Франка треба зачислити ювілей його двадцятипятилітньої літературної праці. З приводу цього ювілею уладила молодь і гурток прихильників Франкового таланту вечериці. Тоді й видано спис творів Франка, зладжений Павликом (128 стор., сьогодні подвоїв ся-б), тоді й посипали ся по всім краю складки на ювілейний дар. У часі свята зложено багато дарунків, а промовці: Володимир Гнатюк (від ювілейного комітету), проф. Михайло Грушевський, Степан Новаківський, Наталія Кобринська, Гриць Гарматій і Михайло Павлик складали привіти юви-

лятови та виказували його надзвичайні заслуги для української літератури, науки, для національно-культурного й політичного розвитку українського народу. Зворушливим голосом відповів Франко на промови сповідю, в якій зазначив своє становище до свята та

Борис Грінченко й Іван Франко.

сказав між иншим: яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя простому народови. Вихований у твердій школі я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша — саме се було почуття того обов'язку, а друга — се потреба ненастанної праці. Я бачив відмалечку, що нашому селянинові ніщо не

приходить ся без важкої праці; пізнійше я пізнав, що й нам усім яко нації ніщо не прийде за-дармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіяти ся“. З досвіду свого життя дав тоді на бен-

Михайло Коцюбинський, Іван Франко, Володимир Гнатюк.

кеті влучну науку нашій громаді, як у війську, йти лавою, а не ломати рівного ряду.

Ювілейний рік приніс повне признание Франкови від своїх і чужих; усі назвали Франка першорядним артистом слова, ученим і найвизначнішим діячем українського слова. Заразом указували, що артистичні твори Франка могли-б зайняти почесне місце в кож-дій з теперішніх європейських літератур.

На вершинах творчости.

Як у другім періоді праці опер Франко свою українську літературну, публіцистичну й наукову діяльність головню на „Літературно-Науковій Бібліотеці“ (заснованій 1889 р.), „Народі“, „Житю і Слові“, часописах і виданнях радикальної партії, окрасою котрих усе були його писання, так у третім періоді зосереджує він свою діяльність коло „Літературно-Наукового Вістника“, фактичним редактором котрого був від 1898 до 1906 р. включно, видань Наукового Товариства ім. Шевченка та серій „Видавничої Спілки“. Про його невмирущі заслуги коло „Літ.-Наук. Вістника“ та для двох згаданих товариств прийшло ся-б дуже багато писати; на щасте сей час трохи краще вже відомий молодій генерації. Кілька повістей, цілий ряд оригінальних і перекладених оповідань і віршів, довgezний ряд літературно-критичних студій про українську й чужу літературу, зокрема про нові появи на українськiм книжнiм ринку побіч преприкрої праці над виправлюваннєм рукописей, над коректою і читаннєм непридатних до друку творів олодих adeptів літератури — отсе дав Франко „Л. Н. Вістникови“ за мізерну платню, котра вистарчала хіба на те, щоб з голоду не згинути.

У серіях „Видавничої Спілки“ друкує ряд перекладів і оригінальних статей, редагує Кулішеві переклади з Шекспіра й таке инше, а головню видає тут ряд збірок своїх оповідань* і віршів,** мішаючи давні річи з новими. Чотири збірки оповідань вийшли в 1902 і 1903 р. коштом А. Хойнацького.*** З поетичного дорібку в третім періоді треба піднести три

* Полуйка; Сім казок; Захарь Беркут; На лоні природи; Місія. Чума. Казки і сатири; Маніпулянтка; Воа constrictor, Батьківщина.

** Поєми, Коваль Бассім, Semper tiro, Панські жарти, Зівяле листе, Давне й нове, Вавилонські гимни й молитви, Із літ моєї молодости, Мойсей (друге виданнє).

*** Добрий заробок, Панталаха, Малий Мирон, З бурливиx літ.

збірки кошовної Франкової лірики: Мій Ізмарагд (1898), Із днів журби (1900) й *Semper tiro* (1906). Зміст Ізмарагда — се ряд оповідань, притч, рефлексій і інших прояв чуття та фантазії, теми котрих черпані з різних джерел, своїх і чужих, східних і західних. Чисті перлини лірики дає збірка „Із днів журби“. Дві поеми „Іван Вишенський“ і „На святоюрській горі“ займають трохи не половину збірки; в першій змалював поет знаменито душевні переживання аскета Івана Вишенського. Збірка „*Semper tiro*“ (завжди учеником) се всесторонні питання і настрої в сильнім спокійнім і поважнім тоні. Тут його поезія немовкована з криці, сильна чуттєм і згармонізована своєю формою.

З 1905 р. маємо найвищий щабель у Франковій поетичній творчості — „Мойсея“, котрий може гідно стати побіч найкращих перлин всесвітньої літератури. Правда, поет не поборов ще тут свого внутрішнього болю, але мужність тону, що не опускала його в найприкрійших хвилях життя, рятує й тут артистичність суцільности поеми; все-ж-таки найкращі в ній такі річи, як прольот, притча про терен, сильно драматичний діялоґ між Мойсеєм і Азазелем і т. д.

Українська діточа література не має нічого кращого над незрівняного, просто геніяльного „Лиса Микиту“, над „Пригоди Дон Кіхота“, над „Абу Каземові капці“, над збірку казок „Коли ще звірі говорили“.

Наукова діяльність.

На науковім полі дав Франко річи справжньої європейської наукової вартости; деякі його праці у виданнях Наукового Товариства ім. Шевченка мають найбільшу наукову вартість у виданнях товариства загалом і звернули на себе загальну увагу по виході з друку. Про них похвально відзивали ся або

з ними полемізували найвизначнійші європейські славісти. Його короткі огляди історії української літератури, як напр. у російському словарі Брокгауза або у „Kwartalniku Historycznym“ — просто незрівняні. Такою самою прикметою відзначається огляд старої української літератури в „Нарисі історії української літератури“, викінчуванім уже в часі хвороби, що від 1907 р. щораз більше руйнувала здоров'я і душевний стан Франка.

З однаковим глибоким знанням охоплював Франко українську літературу всіх періодів, а широке знання західно-європейських літератур дає йому змогу зв'язати українську літературу з літературами заходу чи сходу Європи й Византії. По зразкових студіях про „Чудо Климента в Корсуні“, про „Слово о Лазаревім воскресенні“, по нових знахідках до нашої старинної літописи та збірників маємо широко-закроєну студію про старохристиянський роман „Варлаам і Йоасаф“. Сюди належить і монументальне видання апокрифів з українських рукописей, перша систематична збірка в цілій Славянщині, з не менше монументальними передмовами та введеньми в тексти апокрифів і їх літературу.

Що торкається середнього періоду, залюбки вертав до Івана Вишенського й дав велику основну студію про нього, відкрив літературну творчість Шумлянського, неоцінене відкриття зробив з карпато-українським письменством, поодиноким проявам котрого присвятив ряд окремих статей. Може по Драгоманову одідичив незвичайне замилювання до старої української драми та вірші, до української народньої пісні. На сїм полі повідкривав він цілі скарби, а розробляючи їх, втягав їх у свої огляди української літератури, вставляючи річі нераз великої вартости там, де передтим була пустка (напр. Слово про збурення пекла, Наші коляди і т. д.). До сього відділу

треба віднести також його студію про український вертеп і пробу систематизації українських народніх пісень.

Переходячи до XIX стол., треба зазначити, що маємо цілий ряд літературно-критичних нарисів Франка про письменників або про поодинокі твори української літератури з сього віку; деколи ті нариси схоплені очима того сатирика, що лишив нам декілька високо артистичних сатир.

Франко видавав також Шевченка, Федьковича, зредагував два томи листів Драгоманова, написав спомини про Остапа Терлецького і т. д. Цінні його студії про „Перебендю“ й „Наймичку“ Шевченка, про „Стару Русь“, про „Молоду Україну“, про „Лукіяна Кобилицю“ і інші.

Головний орган Наукового Товариства ім. Шевченка „Записки“ завдячує в першій мірі Франковим працям, оглядам, заміткам і рецензіям своє голосне ім'я в європейських учених. Через довгий ряд літ не лишав він книжки „Записок“, аби не поділитися з ученим світом своєю новою роботою, новими поглядами, новими відкриттями, новим представленням річи.

А хто мав щастє слухати його пречудових викладів на львівських „Наукових курсах“, улажених „Товариством прихильників української літератури, науки і штуки“ в 1904 р. між 23 червня і 23 липня (Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віка, 18 годин), хто чув його виклади про „Молоду Україну“, „Данте Аліґієрі“ і хто хотів збагнути причину, чому ще сьогодні не маємо доброї історії української літератури, чому досліди над історією української літератури й критика її так слабо розвинені або заступлені історією церкви, — хто мав нагоду бути на засіданнях фільольогічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, головою

котрої був він від початку її зорганізування, хто стрічався з ним по публичних бібліотеках, той міг тільки боліти, що на катедрі української літератури у Львові не сидів др. Франко, котрий був би виробив ряд учеників і сам був би дістав можливість написати історію української літератури. Супроти того, що не задоволено сій справедливості, були його приятелі безсильні, як безсильна сьогодні людина супроти війни.

При дослідях з історії літератури ставало Франкови в пригоді добре знання історії, бо й сам досліджував історію та писав історичні студії, а крім того глибоке знання українського фольклору й етнографії. Відоме його кількатомове прецінне видання галицько-українських приповідок.

Ніколи не відмовлявся він писати популярних розвідок (напр. Що таке поступ і т. д.) і оповідань, ряд котрих у першій мірі друкувала львівська „Просвіта“, та сама „Просвіта“, головний виділ котрої аж у 1908 р. предложив на загальних зборах товариства вибрати його почесним членом, що загальні збори прийняли з великим одушевленням.

* * *

Хто був свідком його тяжкої хвороби й бачив, як Франко не міг жити без роботи, як вічно снував нові плани, задумував нові праці й видання, тому ставало дуже тяжко на серці, бачучи сього мученика, котрий у своїм життю міг мати вдоволення тільки з власної творчости й наглядних успіхів своєї безустанної праці — щораз сильнішого зросту українства в галицькій Україні. Він сам є символом сього розвитку галицьких Українців в останніх 40 літах.

Навіть у часі московської інвазії випустив він друком грубий том праць, писаних польською та німецькою мовами в рр. 1886—90 в укр. перекладі з своїми

поясненнями й додатками п. з. „В наймах у сусідів.“
Ся публіцистична діяльність Франка, що забрала йому
більше ніж половину цілого життя, що мала такий
величезний вплив на розвиток громадської думки, на

Франкова вілля у Львові при вул. Понінського ч. 4.

жаль найменше відома українській суспільности, бо
захована в сотках річників найрізноморднійших часопис-
сей по бібліотеках. А сі праці Франка, думаємо, дали-б
пребагато молодим кандидатам на народніх трибунів.

Словом, у Франкови тратимо другого по Шевчен-
кови Генія, знаменитого українського новеліста, найви-
значнішого історика української літератури, невми-

рущого каміняря на шляху нашого політичного поступу в тісних взаєминах з заходом Європи, основника радикальної партії, що оживила ціле наше політичне життя, й одного з основників і ідеологів національно-демократичної партії.

В 1913 р. святкувала галицька Україна сороклітній ювілей літературної праці Франка: комітет молоді уладив академію в честь Франка, комітет старших під проводом проф. Ст. Томашівського зібрав до 30 тисяч корон ювілейного дару, що стало дуже в пригоді покійникови в часі московської інвазії, та видав збірник літературних і наукових творів своїх і чужих письменників для пошани Франка, а ще дещо довершити перешкодила війна.

На здоровлю занепадав Франко від кількох літ щораз більше, а минулої осені проявив ся занепад здоровля в такій мірі, що можна було бояти ся близької катастрофи. Під весну переїс ся знов до своєї вілли при вул. Понїнського ч. 4. В останніх тижнях так уже ослаб, що не міг ходити, але сидів у кріслі або лежав. Помер у неділю, 28 мая, о 4 год. попол., не траючи до кінця свідомости. Похорон відбув ся в середу 31 мая.

Як за життя терпів безмірно, так і смерть заскочила його серед світової воєнної заверюхи. Та хоч маси тих, що зявили ся-б в иншій часі на його похороні, не могли зробити того, — над його домовиною сумує кожда українська душа, куди ні загнала-б її доля.

Ще не вмерла і не вмере!

(Закінчення прологу „Великі Роковини“ 1798—1898).

... Предивне диво!
Тайна поміж тайн страшних!
Се-ж Енеєві потомки!
Та що стало нині з них?
Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивають йому пятами
Не задумались зовсім, —
Ті під материні крила
Знов згорнули ся в любові
І бажають в рідній хаті
Рай зготовити собі.
І дивіть, горять їх очі
Тим самим огнем святим,
Як горіли тої ночі,
Коли друг мій, побратим,
Коли славний, безталанний,
Щирий батько наш Богдан
У важкій годині скликав
Запорожців на майдан.
Тямлю ніч сю як сьогодні!
Вколо нас реве Дніпро
І клекоче Ненаситець,
Камяне гризе ребро.
А в степу напроти Січи
Се не хижая сова,
А кодацька ляцька кріпость
Свої кігті висува.

У Богдана сльози в оці,
Та огонь в душі, в словах.
„Згинем, браття, або в гору
Піднесем свободи стяг!
Згинуть, нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани,
Тому війни не страшні!
Чи послабли ваші сили?
Потупили ся шаблі?
Чи в серцях ви погасили
Дух лицарський взагалі?“
І гучнійше хвиль Дніпрових
Крик козацтва заревів:
„Або ляжем головами,
Або вибем ворогів!“
В жовтім світлі смолоскинів,
Що горіли серед нас,
У очах козацьких блисло
Десять тисяч іскор враз.
Гей, тих десять тисяч іскор,
То був, браття, той підпал,
Що підняв страшну пожежу
Аж по Буга й Сяну вал.
Гей, тих десять тисяч іскор,
То був, браття, той розмах,
Що історію України
Повернув на инший шлях.
Бачу, бачу тії іскри! . .
Мовиш: мало їх? Невжеж?
Що? На трийдять мільйонів
Десять тисяч не знайдеш?
Мовиш: де нам взять Богдана?
Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло!
Загартуй думки і груди!

До високого літання
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовим кожний з вас, —
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: нині інші війни.
Ну, то іншу зброю куй!
Ум гостри, насталою волю!
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не мири ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хочь пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кожний думай: тут, в тім місці
Де стою я у огни,
Важить ся тепер вся доля
Величезної війни.
Як подам ся, не достою,
Захитаю ся мов тінь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держи ся
І дітей своїх ховай!
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
Чи побіди довго ждати?
Ждати — довго! То й не жди-ж!
Нині вчи ся побіджати,
Завтра певно побідиш.

Таж не даром цвіт розцвив ся!
Чейже буде з цвіту плід.
Таж не даром пробудив ся
Український жвавий рід.
Таж не даром іскри грають
У очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досї нас наруга жре;
Та ми крикнім: Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!

1898.

Іван Франко.

Смерть і похорон Івана Франка.

Останні хвили життя.

Родини Франка не було у Львові в останніх хвилях життя поета. Воснна заверюха кинула її від нього далеко. Дружина первово хора, один син Тарас, гімназійний учитель, служить поручником в австрійській армії, другий, Петро, студент техніки, четарем Українського Січового Війська, донька Анна виїхала ще перед війною до родини матери в Київі й перебуває тепер у Росії; найстаршого сина Андрія стратив Франко перед кількома літами.

Довший час перебував Франко в захисті для хорих Українського Січового Війська у Львові. В початку мая переніс ся з власної волі до своєї вілли на вул. Понінського, ч. 4, й жив надією на подужання, навіть збирав ся їхати до Криворівні, місця літнього спочинку в Карпатах. Та настала друга половина мая, вохка та студенійша від першої. Стало менше сонця. „От, бачите, сонце за хмарами, таки за густими хмарами. Що робити, треба ждати, але правда, що смерть не має терпеливості ждати“ — промовив він до д. М. Колодія, що ніс йому розраду в останніх хвилях життя, й легкий усміх показав ся на його лиці.

Від 20 д. мая сподівав ся її кожної днини. А хоч з кожним днем стан його здоровля був гірший, все-таки не тратив притомности. Мав хвилями дивні забатанки, знов доказ, що хороба робила своє.

Про останній день життя Франка так оповідає д. М. Колодій в „Українським Слові“ (ч. 134, з дня 30 мая):

„Настав день 28 мая.

Не забуду сього дня. Сеї ночі сніло ся мені, що я убирав ся в дамський чорний, викладаний ковнірець. Зараз рано подумав я про І. Франка. Але не мав рано часу його відвідати. Тож вибрав ся я пополудні.

Сонце легко показало ся, мовби хотіло за хвилю зайти за хмари.

Приходжу. Стукаю.

„Прощу!“

„Кланяюся пану докторови“.

Хорій лежав на отомані, прикритий, подивився поважно — поволі — і по хвилі промовив:

„А! се ви“.

„Як пан доктор мають ся?“

„Ой, зле маюся...“

„А нема на се ради?“

„Ей, я вже до лікарів не маю довіря...“

„Чи так уже пан доктор ослабли?“

„Знаєте, стягніть мене на землю, але поволі, може буде легше“.

„Але-ж пощо мучити ся?“

„Не питайте, стягніть!“

Я обережно виповнив його волю. Він легко стогнав. У горлі в часі розмови чути було хрипіння. За хвилину велів посадити себе на крісло. Сидів хвилину і промовив: „Знаєте, як то обдумано, „без рук“ ані порушити ся, ані поправити ся, ой, який я нещасливий, якби так моя мама мене побачила...“

„Може пан доктор положать ся на отоману, чей легше лежати, ніж сидіти“.

„Ще можу сидіти, але кажіть мені, чи я добре виглядаю нині?“

А був цілий жовто-зелений, білки в очах жовті. Приношу дзеркало. Він глядить. По хвилі промовив:

„Ви ще певно ніколи так здорово не брехали, як ось тепер“. Засміявся легко й по хвилі сказав: „Таки конаю, гей, кличте, кого можете, всіх, всіх, ба, всіх, але — кличте, хто є“.

Я прикликав паню, що його доглядала. Прийшла.

„Ей, я таки вмираю“.

Ще хвилину сидів. Потім сказав:

„Таки піду до ліжка“.

Ми його положили. Лежав хвилину. Потому сказав: „Я хочу встати. Посадіть мене на крісло“. Пані його посадила. „Ей, я таки може не вмеру, але (каже до мене) прийдіть нині до мене почувати, конче, добре?“

„Добре, пане доктор, але я маю час коло 8-ої“.

„Е, прийдіть скорше, бо я готов ще вмерти“.

В сій хвилі став синіти, завернувши очима, відкрив і замкнув і ще раз відкрив, — хвилину дивився і замкнув... навіки.

Була година четверта пополудні.“

Під вражінням смерти Івана Франка.

На вістку про свіже горе української нації редакція „Українського Слова“ приготовила й видала надзвичайне число часописи, „хотючи тою сумною вісткою поділити ся з найширшими кругами української суспільности“, бо-ж „дехто з далекої провінції схоче певно взяти участь у похоронах одного з найкращих синів України“. Число в чорних обвідках. Некрольоґ „Іван Франко“ розпочинаєть ся таким вступом:

„В безконечно жалібну симфонію, що несеть ся понад нашу землю, вплїв ся вчора ще один пресумний звук.

Під гомін світової бурі, по кривавих трудах життя склонив голову на вічний сон — Іван Франко.

Навіть нині, — коли здавалось би, що ми замертві на біль — наспіла хвиля так глибоко відчутого жалю й такої безмежної туги, що можна здобути ся на розпучливий крик, та нема спромоги аналізувати мотивів, ні очеркнути розмірів болю . . .

Іван Франко не живе!

Не стало того, що пережив своє життя у панщинній, а вірній службі для народу, що як ніхто инший відчув і змалював долю народу-наймита, що за все зазнане від своїх горе мав силу та право сказати народови:

Якби ти знав, як я люблю тебе!

Як люблю невимовно!

Ти мій рід, ти дитина моя,

Ти вся честь моя й слава,

В тобі дух мій, будуще моє

І краса і держава.

Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав

У незломнім завзяттю,

Підеш ти у мандрівку століть

З мого духа печатю“.

Схарактеризувавши життя й діяльність покійника, кінчило „Українське Слово“:

„Останні роки Франкового життя були великою болісною трагедією. Перетомлений, зломаний ходив поміж нами й волочив по землі свої зломані окрівавлені орлині крила . . . Час московського наїзду пережив у Львові. Не відрік ся своєї землі . . .

У середу відведе його львівська громада на місце вічного спочинку.

Не пора й не місце — в годину, коли ще ладаном пахне — говорити про заслуги покійника.

Велику книгу прийшло ся-б писати, якби хто хотів докладніше вглянути в многосторонню громадянську, політичну, публіцистичну, літературну й наукову діяльність Івана Франка.

Ми підемо у мандрівку століть з його духа печатю!*

На мурах міста Львова зявили ся плякати від українських товариств і інституцій, що сповіщали Українців про перерванне нитки життя першого поміж ними. На плякаті Наукового Товариства імени Шевченка, що зайняло ся похороном свого найкращого дійсного члена, видніє трираменний хрест, а під ним отсей текст:

„Іван Франко, доктор філософії, доктор honoris causa харківського університету, член-кореспондент товариства Narodopisná Společnost českoslovanská в Празі, член-кореспондент товариства Verein für oesterreichische Volkskunde в Відні, довголітній директор фізіологічної секції, член багатьох наукових комісій і виділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові,* іменований за наукові заслуги для товариства почесним членом, член численних інших українських товариств і культурних організацій, після звиш сороклітнього труду, положеного на ниві рідного письменства з невимірущою славою для себе та свого народу, упокоїв ся в 60-ім році життя наслідком довгої й тяжкої недуги.

До участі в похоронах, які відбудуть ся з дому жалоби при вул. Понінського, ч. 4, дня 31 с. м. в год. 5 пополудні, просить усіх своїх членів і почитателів Покійника — Виділ Наукового Товариства ім. Шевченка.

Львів, дня 29 мая 1916 року“.

Крім того виділ Наукового Товариства імени Шевченка повідомив про смерть Івана Франка Загальну Українську Раду у Відні, українське громадянство в більших містах Галичини, а саме в Дрогобичі, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Станиславові та Стрию, синів у війську й дальшу родину в Нагуєвичах, дрогобицького повіту, також Українців у Празі і ин. Рішено поробити заходи, щоб похоронити Франка на виднім місці Личаківського кладовища в мурованім гробі, по можности там, де поховано Маркіяна Шашкевича, Володимира Барвінського, Ярослава Кулачковського. Ухвалено зняти з покійника

* Також дійсний член Українського Наукового Товариства в Києві.

посмертну маску, а з виносу тіла, похоронного походу та похоронного обряду на кладовищі зняти фотографічні знімки.

Пополудні о 4 год. відбуло ся жалібне засідання головного відділу й наукових секцій Наукового Товариства ім. Шевченка. Засідання відкрив делегат відділу др. Василь Щурат посмертною згадкою, якої присутні вислухали стоячи.

Др. Василь Щурат промовив так:

„Привела нас на отсе спільне засідання подія сумна, може сумнійша від подій найприкрійших для нас в останніх часах війни. Всі ми довго були приготовані на неї, а все-таки вона потрясла нами болючо й болючо шарпнула наші нерви, притулені вже нині. Се тільки доказ, що після великих ударів приймаємо удар ще більший . . .

Та може й се не безцільне.

У хвили, коли судьба — потайки від нас — пише на новій карті історії народів свій рішинець про дальше існування їх, опікунчий дух України смертю найкращого з її синів неначе підчеркує суму духових зусиль, яка вже сама одна може стати за протест против евентуальностей, непожаданих для українського народу . . .

Смерть Івана Франка — се та риса, якою підчеркується не лиш довгий ряд позицій у духовім дорібку геніяльної одиниці, але й означається ся також ступінь енергії, який спроможна досягнути наша нація. Раз уже ранше він виявив ся в генієви закордонної України, в Шевченку, що удержав нашу націю над самим берегом пропасти, копаної для неї від першої хвилі ламання присяг. Та другий раз виявив ся він не менше блискучо в геніяльному синові австрійської України, у Франкові, що силою свого духа опанував не лиш свій ближший рідний край, але й звязану з ним національно половиною російського царства, випереджуючи в успіхах побідні армії центральних держав Європи. Що до життя наново покликав Шевченко, те в нерозривну цілість з'єднав аж Франко.

Мимохіть тут хочеть ся вірити, що між сорокліттем царського указу з 1876 р., яким Росія в себе вбивала Шевченкового духа, й сорокліттем Франкової творчости, в якім та сама Росія в австрійській Україні почала вбивати Франкового духа, є звязок неабиякого значіння. Стараючи ся після невіджаложеної страти зрозуміти значінне того звязку, ми найкраще почнемо оцінювати велике діло покійника, яке в сю хвилю всі вшануємо поклоном“.

Опісля розпочали ся наради над уладженням похорону, котрий рішив виділа уладити способом, найгіднішим памяті

великого покійника коштом товариства. Уладження похорону замовлено в міському похороннім заведенню „Concordia“. Вибрано депутацію, зложену з радників Олександра Барвінського й Сидора Громницького, якій поручено поробити потрібні заходи у справі похорону в управителя міста Львова, старости Грабовського, в справі місця на Личаківськiм кладовищі, в справі несення тіла покійника визначнішими вулицями міста, вкінці в справі жалібної декорації тих вулиць на час похоронного походу. Радника Ол. Барвінського упрощено поробити заходи в Краєвій Шкільній Раді, щоб українська шкільна молодь узяла урядову участь у похороні. Українську академічну молодь упрощено зайняти ся удержуваннем ладу на похороні.

Сьогодні дня відбув Народній Комітет засідання, а його голова, др. Кость Левицький, виголосив перед денним порядком довшу промову, присвячену пам'яті Франка, якої вислухали стоячи присутні члени. Рішено взяти корпоративну участь у похороні й закликати українську громаду до як найчисленнішої участі в ній. Вкінці упрощено д-ра Костя Левицького яко голову начальних українських політичних організацій в галицькій Україні виголосити похоронну промову від цілого українського народу.

І по цілiм українськiм Львові заляг невимовний сум. З українських товариств і інституцій стали повівати чорні хоругви. Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка в домі „Просвіти“, Ринок, ч. 10, уладила прегарну жалібну виставу творів покійника. На чорнім тлі виднів портрет покійника, його погруддє, портрети меншого формату, жалібні числа обох українських денників, а в низу видання його творів. Як багато, як багато їх!

Прибрало ся в жалобу чергове число „Діла“ з вітїрка дня 30 мая. Сумний денникарський обовязок почало „Діло“ словами:

„Ангел смерти злетів на українську землю, щоб замкнути очі на вічний сон найбільшому з сучасних синів України. Настало для нас велике свято суму. Він заснув вічним сном і ми готовимо ся віддати йому останню прислугу, зложити його тіло на вічний відпочинок.

Смерть людини, що прожила свій вік, є природним фактом, з яким мусять мирити ся діти землі. Тим більше природним фактом являєть ся його смерть, бо-ж він умирав уже від ряду літ, змагаючи ся з непереможною недугою, від якої міг його визволити тільки ангел смерти.

І обходячи те наше велике свято суму, яке його ангел смерти приніс українській землі, ми не будемо ридати, тільки роздумуватимемо над його життям і ділами, над корисністю його життя для України, над величию та безсмертністю його діл, які будуть невичерпаним джерелом життєвих вартостей для грядущих і грядущих поколінь українського народу, — дякуючи долі, що дала Україні такого сина, повні вдячності для нього, що талант, який йому дала доля, вмів — хоч серед великих життєвих невгодин — виплекати на користь і славу України.“

Згадавши найважніші дати з життя та творчости покійного, кінчило „Діло“:

„Ті духові вартости, які виїс Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України свого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між найбільшими історичними постатями України.“

У своїм найблизшій (135) числі „Діло“ оповіло про зносини Франка з ним і попрощало в Франкови свого співробітника, котрий „від заснування „Діла“ аж до своєї смерти промовляв з його шпальт до нашого громадянства“. Свою думку про діяльність і значіння Франка для українського народу подало „Діло“ в 136 ч. з четверга, дня 1 червня. Ось що читаємо тут:

„Потрясаючими пригодами не було й не могло бути багате зверхнє життя Івана Франка, життя члена забутого народу, у віддаленій від усіх осередків світа провінції. Було здебільшого сіре, вбоге, на загал мало щасливе.

Багате було тільки внутрішнє життя Франка.

Яке багатство думок і почувань мерехтіло за чолом тої дивної людини! Все, чим небудь ні цікавився людський дух на протязі століть і тисячліть свого розвитку, все, чим жили й живуть народи та племена всіх частей світа, всі можливі області життя й думки — для всього того жеврів пристрасний інтерес у душі Франка. І то не була сама тільки контемплативна цікавість, що легко насичується й пересичується, а цікавість діяльна, невтомно, ненаситно діяльна. Старий Єгипет чи Асирія, Платон чи Спіноза, Шекспірівська Англія чи архіновітня Австралія, Дантівські середні віки чи американський капіталізм, Верлен чи К. Ф. Маєр, парцеляція чи індемнізація, душа польських повстанців чи гуцульських опришків, Хмельницький чи діячі Великої Революції, византійська декаденція чи простота народньої поезії, Фавст Гете чи Чернець Шев-

ченка, денник чи науковий журнал, філософія чи строга філософія, і — хто в силі бодай приблизно перелічити ті області життя цілого людства, на які злітав невсипущий дух Франка, в які він вдирався, які він наново в собі переживав!

Переживав у собі і — запрошував інших разом переживати.

Ненаситна цікавість до всього людського, в усіх часах і землях, — се одна з духових підойм Франка. Другою була невтомна роботящість.

Нема в історії нашого народу прикладу подібної роботящости, як Франка. Та й історія людства знає тільки дуже небагато подібних прикладів. То була праця як зміст життя, праця як звичайний насущний хліб, праця як непоборний, в крові й кости вселений інстинкт.

Дивний самотник! У суспільности, де так мало духових інтересів, — такий усе спрагнений пізнати старе й нове. В країні, де так мало духово працюють ся, такий безутомний духовий робітник! У провінції, де передчасний нахил до сибаритизму, при цілїм її вбожестві, затолочує навіть гарні духові почини й таланти, — такий тугий, упертий трудник!

Інстинкт праці так всевладно володів істотою Франка, так безвідклично бився в усіх нервах його, в усіх кутках його мозку, що не спинила його навіть страшна недуга. Далі працював безупинно ослаблений мозок, далі дріжала рука письменською гарячкою...

Франко на університетській кафедрі — яке могутнє джерело духових інтересів було ся-б було поколінням нашої молодіжи! І який світив би непереможний приклад праці! Який великий скарб не припав на долю нашої молодіжи й нашому народови!

Відчуває тепер і відчуватиме довго недостачу сього героя праці й апостола науки на становищі учителя й виховувача університетської молодіжи ціла наша суспільність..."

У власній хаті.

Фейлетон д-ра Михайла Лозинського в сім самім числі „Діла“ п. з. „У Івана Франка“ веде нас до власної хати Франка (такої не довелося Шевченкови „вблагати в Бога“). В найгарнійшій комнаті своєї віллі дожидав покійник того часу, коли сира земля засипле його тлінні останки.

„Лежить в найгарнійшій комнаті своєї віллі, що тоне серед масвої зелені, купаючи ся в промінях сонця. Як він любив її, ту свою хату, — любовю селянської душі, що хоче мати бодай кусник власної землі, любовю, висисаною з покоління в покоління з матірним молоком. Тепер лежить як справжній господар у своїй хаті.

Спить спокійно. Від вісьмох літ се перший спокійний сон. Перший і останній. На лиці, яке безпосередньо по смерти носило ще сліди болю, спокій і погідність вічного сну.

В головах прегарний портрет роботи Панкевича. Іван Франко в силі віку за письменським столом. Гарне лице поета неначе дивить ся з стіни на себе самого в домовині та на все, що дієть ся кругом.

Лежить серед цвітів. Цвіти на нім у домовині, цвіти кругом домовини, вінки цвітів наповняють комнату. Стільки цвітів! Здаєть ся, за ціле життя не мав він стільки цвітів, що матиме нині, в останній день свого земного побуту.

Бо не тільки не був встелений цвітами його життєвий шлях, але не було цвітів і в його щоденнім життю. Проста та скромна була обстановка його щоденного життя, така проста й така скромна, що святе дріжання проймає на думку про те, яка велика, яка багата красою мусить бути та душа, що серед такої обстанови такими скарбами, такими цвітами сипала кругом.

Тає лежить серед цвітів, а до нього приходять люде. Кого нині тільки не буде в нього?

Прийдуть діти, що читали його „Лиса Микиту“, його „Дон Кіхота“, його „Абу Касимові капці“, його оповідання з часу „Коли ще звірі говорили“.

Прийдуть селяне, яким відкривали очі його газети й брошури, які заслухували ся в його словах на вічах і зборах, які, маючи його за приклад, готові були на всякі переслідування в ім'я ліпшої будуччини.

Прийде шкільна молодіж, що вчитуєть ся в його твори як в євангеліє, навчаєть ся з них любити красу й добро, правду та справедливість, волю й рівність, працювати для добра свого народу й усіх синів матери-землі та не з них як з вічного джерела життя.

Прийдуть поважні мужі, молодші та старші, мужі громадянської праці, — й ті, що виростали в сонці його творчости, від нього вчили ся, як жити та працювати, й ті, що розходили ся з ним у поглядах про основи суспільности й суспільної праці, — прийдуть одні й другі зложити глибокий поклін

його земним останкам, його великому духови, його безсмертним заслугам, всьому тому, що в його життю вічне, невмируще для народу й людськості.

Прийдуть мужі науки зложити честь і шану одному з найбільших споміж своєї братії, що нестертими буквами записав своє ім'я на таблицях історії змагань людського духа до правди, до досконалости.

Всі вони прийдуть, — де-б не були в сей день. Не тільки ті, що мають щастє проводити його на місце вічного сну. З усіх сторін, з цілої української землі, з цілого культурного світа линуть думкою до нього всі ті, що знали його як великого сина України.

А він лежить серед цвітів і приймає їх, своїх гостей. Він — мужицька дитина з села галицької України — немов каже: Ось до яких вершин може підняти ся український народ, народ бідних селянських мас, — ось яке сильне непереможне в нього змагання до світла!

Так лежить він серед цвітів у найгарнійшій комнаті своєї віллі в останній день свого земного побуту. Лежить багатий і могутній. Багатий, бо залишив своєму народови безцінні скарби, які ніколи не „мимоїдуть“. Могутній, бо царює та царюватиме над душами грядущих і грядущих поколінь.“

Поза Львовом.

Сумна вістка про смерть найбільшого сучасного письменника відбила ся дуже сильним відгомонам по всій українській землі та в усіх українських серцях, до яких дістала ся. В більших містах галицької України появили ся посмертні оповістки. Так напр. у Станиславові розліплено дня 11 мая таку оповістку:

„Товариства „Хлопська Рада“ й „Повітова Січ“ у Станиславові повідомляють українську громаду про смерть д-ра Івана Франка, поета, мужа науки, піоніра свободи й поступу і т. д. Похорони відбувають ся нині у Львові. Земля Тобі пером, Великий Учителю!“

У Відні відбула Загальна Українська Рада дня 30 мая жалібне засідання під проводом заступника президента Миколи Василька. Д. Ярослав Весоловський присвятив покійному посмертну згадку. Рада постановила переслати заяви спочування синам покійника й Науковому Товариству ім. Шевченка, взяти участь у похороні через своїх відпоручників:

през. д-ра Костя Левицького, Миколу Ганкевича й д-ра Кирила Трильовського та зложити на домовині вінок з написю: „Найбільшому синові України“. Кондоленційна телеграма Ради така: „Останній поклін Твоїм тлінним останкам, невтомний камінярю поступу й волі України. Чому лишаєш нас саме тоді, коли прийшла пора з молотом у руках дупати скелю, щоб правда прийшла бодай по наших кістках.“ Далше постановлено уладити у Відні академію в честь Франка й дати почин до поставлення поетови пам'ятника від усього українського народу.

Президія Союзу визволення України упросила телеграфічно д-ра Івана Крип'якевича положити на домовину Франка терновий вінок від Союзу з написю: „Твоє життя було устелене тернами, але Ти радість всім давав“, а до Наукового Товариства ім. Шевченка вислала кондоленційну телеграму такого змісту: „Президія Союзу визволення України має честь з приводу смерті Івана Франка переслати на руки Наукового Товариства ім. Шевченка вислови найглибшого болю, який переймає серця всіх російських Українців. — Маріян Меленевський, Андрій Жук.“ Крім того повідомив Союз про смерть Івана Франка телеграфічно: професора університету в Софії Івана Шишманова, професора Арборе в Букарешті, редакцію „Ukráini-í“ в Будапешті, І. Б. в Празі, редакцію журналу „Revue Ukrainienne“ в Льозанні з прошенням подати вістку на російську Україну, а далі централю Союзу в Берліні й полонених Українців у деяких таборах Австро-Угорщини й Німеччини.

Голова галицько-української соціально-демократичної партії Володимир Темницький висловив отсе спочування іменем партії: „З приводу смерті Івана Франка, першого сівача соціалістичної думки серед галицьких Українців, невтомного борця за ідеї свободи й рівності, партійна управа української соціальної демократії пересилає на руки Наукового Товариства ім. Шевченка своє найсердечніше спочуття. — Володимир Темницький.“

Крім того вислали з Відня кондоленційні телеграми такі особи або організації: проф. С. Рудницький, тов. Січ, дійсним і почесним членом якого був Франко, проф. С. Томашівський, Український Жіночий Комітет' помочи для ранених і учительський збір української учительської семінарії.

Болюче вразила сумна вістка й серця українських емігрантів по таборових бараках, хоч, як здавалося, завянули вже ті серця від туги за рідним краєм і обкипіли кровю від гіркої недолі на чужині. У Імінді під вражінням сумної телеграми шкільний обіжник пішов 30 мая поміж учительський

збір. І оповіли учителі й учительки приступно дівторі, хто був Франко. А діти понесли по бараках вістку: „Франко не живе!“ Потім відбула ся жалібна учительська конференція, на якій директор школи д. Володимир Кабаровський промовив до зібраного вчительства й закликав його до тим інтенсивнішої праці. З черги подала характеристику Франка відома письменниця Катря Гриневичева. На другий день відбула ся заупокійна служба божя, а ввечері були виклади, здебільша під відкритим небом; промовляли про значінне Франка для України: пані Гриневичева та Стахова, дд. Коваль і Стахів. На сходинах інтелігенції їміндський Жіночий Комітет дав почин до збірки гроша в таборі на стипендію ім. Івана Франка. Кондоленційні телеграми вислали з Їмнду: виселенці-Українці, дирекція народньої школи, українське учительство, 3000 шкільної дівтори, український Жіночий Комітет, др. Ілярій і Ольга Бачинські та Катря Гриневичева (Геніяльному учителеви й мистцеві шлю слезні спомини).

Виселенці в таборі Хотень помянули память Франка відправою богослуження й панахиди тиждень пізнійше дня 6 червня. Парох о. Іван Алиськевич виголосив по відправі посмертну згадку про Франка й до глибини зворушив нею народ. У сім святі взяла участь шкільна дівтора й учительський збір місцевої української школи. Від української оселі у Вольфсберзі вислали кондоленційні телеграми: місцевий Запомоговий Комітет, учительський збір української народньої школи й виділ читальні.

Від українських емігрантів по таборах переходимо до иншого відділу нещасливих Українців, витвореного воєнними подіями. Й вони живуть по бараках, але може ще більше невиносно мученицьким життєм і ждуть нетерпеливо кінця війни, часу можности покинення мертвих городів. І вони безталанні за себе й за своїх, віддалених сотки миль, сповили ся тяжким сумом на вістку про смерть найбільшого діяча соборної України. З поодиноких таборів вислано до Львова такі кондоленційні телеграми:

Будапешт. Ми російські полонені Українці й Євреї висловлюємо глибокий душевний біль по смерті великого українського поета й борця за кращу долю українського народу. Такий великий геній, яким був Іван Франко, дорогий не тільки українському народови, але всім людям, котрі, безріжниць національностей, змагають до світлого кращого життя робочих мас. Деякі з нас читали твори сього великого письменника.

менника-реаліста, особливо сильне вражіння викликає маленька книжечка в московській мові „Къ свѣту“.

Вецляр. Глибоко зворушені, пересилаємо вислови найщирішої подяки й найвищої пошести для пам'яті великого покійника. Український просвітний Виділ Союзу визволення України в Вецлярі.

Візенбург. Спочуваємо з горем цілої України та долучуємо над могилою геніяльного сина галицької України наш щирый жалъ до загального смутку. — Полонені офіцери.

Голешів, 1 червня 1916. Родині великого нашого поета Івана Франка — полонені Українці з російської України.

Сумом оточили ся наші серця, журбою наповнилися груди, коли лиш довідали ся, що наш велетень др. Ів. Франко склепив на віки очі. Клонимось перед такою великою труною!

Зальцведель. Просвітний Виділ й усі українські організації табору в Зальцведель, схвилювані поражаючою вістю про смерть поета, прилучують ся до народньої жалоби та просять висловити родині своє глибоке спочуття.

Раштат. Глибоким сумом сповила наші серця звістка про смерть того, що виховав нас своєю вольною думкою. Ми втратили вчителя, борця, провідника! Нехай його думки ведуть нас і наш народ до дальшої боротьби за волю, зоря якої засіяла саме над нашим захмареним виднокругом! Просвітна Комісія табору полонених у Раштаті.

— Громада Українців полонених у Раштаті сповивається жалобою ізза звістки, що помер великий борець за будучину України. Все, що мав у життю, дав він для ідеї, він горів, блискав, терпів у боротьбі за неї!

— Національні, культурні й господарські стоваришення українських полонених у Раштаті прилучають ся з полону до невимовної жалоби ізза смерти Франка, незабутнього борця за волю й щастя України.

— Полонені Українці-офіцери в Раштаті висловлюють свій глибокий біль по втраті великого поета, горожанина й виховувача, котрий протягом десятиліть вів український народ до волі й культури.

— Полонені учителі Українці в Раштаті й редакція української часописи для полонених „Розсвіт“ висловлюють свій біль ізза смерти великого каміняря, який своїм генієм поклав могутні основи розвитку української журналістики й культури.

Фрайштадт. Полонені Українці табору у Фрайштадті висловлюють безмірний жаль з приводу смерти нашого найбільшого сучасного поета й земляка Івана Франка. Просимо передати найщиріше спочуття родині великого покійника.

— Просвітний Виділ Союзу визволення України висловлює спочуття з приводу смерти найбільшого із сучасних українського поета, ученого, громадянина. Вічна пам'ять великому покійникови.

Незмінно тяжше дістати ся таким висловам спочування австро-угорських Українців, що томлять ся по азійській Росії, а хочби й європейській. Поки-що прийшла кондоленція від примусових гостей у російських Українців, а саме з Ромнів, полтавської губернії:

„І до невольників-Українців дійшла сумна вість про смерть великого сина України, Івана Франка. Невимовним горем прибиті, прощають його в останнє Українці-невольники та кривавими сльозами зрошують свіжу могилу“.

Від обох категорій жертв теперішньої війни несемо ся думкою до предмету, за який між иншим кипів завзятий бій, а далше до учасників бою. Що торкаєть ся українських земель, зайнятих військами центральних держав, з Волині надійшли такі вислови спочування від тамошнього населення та представників Українського Січового Війська:

Володимир Волинський. Нема його вже між нами! Одначе огненне його слово просвітить згодом наш пригноблений народ і дасть змогу пізнати, яких батьків і чиї ми діти! Шкільний Комітет у Володимирі Волинським.

— Великий і невимовний жаль висловлюємо по причині смерти нашого незабутнього поета та вчителя всього українського народу. Ми, Українці Волині, зокрема складаємо велику пошану останкам нашого найвизначнішого патріота вчителя, поета й горожанина, котрий з найбільшою силою і яскравістю свого могутнього таланту зосереджував у собі всі скарби, жаль, сум, кривду, ненависть до ворогів і разом світлу надію та віщування кращої будуччини дорогого нам рідного краю! Від Українців Волині нашому дорогому й незабутньому землякови вічна пам'ять! Українці Волині.

— Зворушені до глибини серця вісткою, що не стало між живими нашого дорогого вчителя, творця камінярів, котрий указав шлях борцям для добра та слави України, яким і сам ішов до кінця свого життя, висловлюємо глибокий жаль і спочуття. Комісаріят У. С. С. у Володимирі Волинським. Четарь М. Саєвич з товаришами.

Ковель, 31 мая 1916. Волинська земля, що святкує першу весну нового кращого та свободнішого життя, з глибокою пошаною віддає свій поклін пам'яті найбільшого каміняря українського відродження. — За волинські станиці: Дмитро Вітовський, сотник Українського Січового Війська.

Не тільки волинські відпоручники нашої національної армії склонили свої голови перед пам'яттю того, на шлях котрого вступили вони, але й усе Українське Січове Військо загалом. Отаман Гриць Коссає „склонив свою голову перед обличчям маєстату д-ра Івана Франка, найбільшого борця за волю України“.

Українське Січове Стрілецтво в полі, повідомлене командою збірної станиці У. С. В. у Львові про смерть Івана Франка, прислало на її руки отсю дешешу для стрілецького четаря Петра Франка, сина помершого: „Глибоко тронутий вістю про смерть нашого дорогого поета й творця, який у наших серцях збудив величчі і безсмертні ідеали й одушевив нас до боротьби за святі цілі, пересилає І полк Українських Січових Стрільців, у вірнім відданню та найбільшій вдячності для незабутнього мистця, найщиріше та найглибше спочутте“.

І згадана львівська збірна станиця з своїм командантом д-ром Михайлом Волошином „склонила прапори на знак тяжкої жалоби по втраті вождя камінярів на шляху до волі та свободи України, великого поета Івана Франка“ та переслала Науковому Товариству ім. Шевченка „слова жалібного почування“.

Висловили „свій безмірний жаль“ і „заплакали з цілим народом над свіжою могилою найбільшого сучасного Українця Івана Франка“ офіцери й однорічні добровольці-Українці 24 полку піхоти. І Українцям-офіцерам 95 полку піхоти „великий і глибокий біль принесла вістка, що вже не будитиме й не чаруватиме України ніяке свіже, нове слово Івана Франка“.

Наскільки дозволяло незвичайно утруднене теперішньою війною подавання вісток, широким сумним відгомонам відбила ся вістка про смерть Франка також по всій російській Україні. Київський „Український Клуб“ присвятив пам'яті поета надзвичайне зібрання. Вислано телеграми з висловом спочування українським організаціям і своякам Франка, котрі проживають у Росії, вислано також телеграму харківському університетови, почесним доктором котрого був Франко.

Від столиці всеї України вертаємо до столиці західних українських земель, аби представити, як віддали вони останню прислугу своєму безсмертному синові.

Остання прислуга.

Був ясний, соняшний день, останній чудового місяця маю. „Гарний день дала мати-природа на останню земну вандрівку своєму великому синові, який звеличав її красу в безсмертних піснях“ — читаємо в „Ділі“. „Немовби саме небо хотіло відплатити йому (Франкові) за всі хмари й бурі, що передітали над його життєм від колиски до самої домовини“ — писало „Українське Слово“.

Уже зараз з полудня почали напливати перед дім жалоби величезні маси народу, українська молодь усіх львівських шкіл, українські організації й товариства міста Львова, Українське Січове Військо, словом увесь український Львів прийшов віддати Франкові останню прислугу. Несподівано багато людей приїхало з провінції, хоч се були тільки делегати, бо вислати масові депутації не можливо у воєнний час. А скільки було-б їх, якби так могла була приїхати вся інтелігенція з галицької й буковинської України, всі селянські маси, якби могла вислати своїх делегатів російська Україна! Та не зважаючи на воєнний час, можна сміло сказати, що такого похорону давно не бачила столиця австрійської України. Була се величнн національна маніфестація, гідна імени великого покійника.

Воєнна хуртовина завинила, що від міських одягів відбивала тільки Гуцулка-дівчина з Криворівні коло Жабя, куди звичайно заїздив померший на літній побут. Вона несла вінець „від приятелів з Криворівні“.

В тім часі, як вулицю Понінського залягли непроглядні маси народу („Діло“ подає 10.000), в тихім дімку, що потонув серед зелені, лежали таїнні останки Франка, над котрими відправив панахиду о. Гургіла о 5 год. пополудні. Співав хор львівських українських товариств під управою композитора д. Василя Барвінського. По панахиді стали виносити домовину Українські Січові Стрільці. „Була якась дивна хвилина надземського настрою, читаємо в „Українським Слові“. З віддалі долітали розвіяні звуки оркестри, у Франковім саді щебетала якась заблукана птаха.“ Мужеський хор Боїна став співати прекрасне „Тихий вітер повіває“ Вербицького.

Промова президента Загальної Української Ради.

По зложенню домовини на похоронний віз з підвищеного місця перед виллею Франка попрощав др. Кость Левицький Франка від українських організацій Австро-Угорщини в імені цілого українського народу. Він промовив:

Вукоје домовац.

„Сумна Громадо! Клониш свої голови перед новою домовиною, в якій криють ся тлінні останки великого народнього діяча, смілого борця за українську справу, що перейшов тернисту далеку дорогу та ізнеміг ся в дорозі. Непереможна недуга жорстоко зломил арганізм великого духа, яким був Іван Франко. Поляг перший камінь сїмдесятих років минулого століття, котрий з невеликим гуртком своїх товаришів молотом постушу, культури й науки став пробивати тверду скелю, що стояла у дорозі та здержувала відродження українського народу. Стояв на переді непохитно й завзято; ні голод, ні холод, ні душна спека не здержали його. Він перебув у тяжкій праці поверх сорока літ, аби своїм молотом пробити ся до сонця правди й волі. Тим молотом був великий дар божий: талант народнього генія.

Поет, белетрист, критик, історик, драматург, популяризатор, журналіст і муж великої науки та широкої народньої діяльності — такої всесторонньої, що справді небагато таких рідких прикладів знайдесть ся в історії людської культури. Від молодого соціаліста-революціонера та політично-соціального в'язня, осудженого спершу і своїми, — зачалась його дорога. Незражений першими невдачами в тяжкій боротьбі, іде вперед до народньої роботи й тут великий його дух приступом пробиває всякі перешкоди. Розмах широкого таланту не в'яжить ся рамами партійної діяльності. Він стає всюди до визначної праці в українськїм таборі, де тільки робить ся добре діло для піднесення українського народу: на полі просвітнім, економічним, політичним і науковим; добуває собі значінне ученого, стає дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, членом академії наук, та вибиваєть ся як світоч новочасного українського письменства у своїх і перед лицем культурного світа інших народів. Про нього можна сміло сказати, що не закопав свого таланту, але розвинув його так широко й далеко, що заблестів ясною зізвдою над українською землею.

Іван Франко добув собі місце першого поета галицької України та став у ряді передових мужів соборної України.

Сей велет українського письменства вмирає неоплаканий своїми — на самоті, бо люта воєнна хуртовина роздерла на боки його найблизшу родину. Зате прощає його нині весь український народ, українське громадянство, виражаючи його в далеку дорогу — на вічний супочинок! А сею сердечною сльозою усього українського народу є вдяка грядущих поколінь за невмирущі перли-смарагди українського письменства, плоди його незрівняної духової творчости, які він

полишив своєму народови в спадщині! Ся спадщина — се великий народній скарб, а на сторожі його стане безсмертне ім'я Івана Франка!

Невисипуща праця, ідейне завзяття й тяжка боротьба — отсе трильогія його життя. Отсе його суспільний заповіт для грядущих поколінь українського народу, що має провадити народ до воскресення України! Нині його дух відзиваєть ся до нас: сим знаменем побідиш, народе!

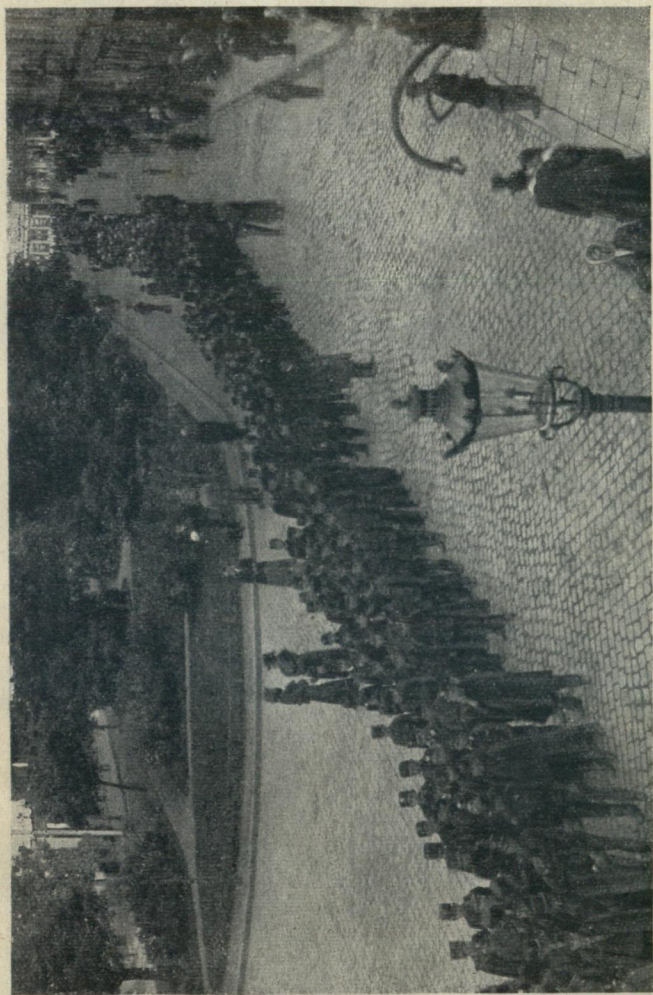
Він поляг, передовий лицарь, за волю, славу й честь українського народу, не дїдавши ся здійснення ідеї вольної України, але вірив непохитно, що Україна вибєть ся на волю до самостійного життя, викликаючи своїм пророчим духом, що приходить пора велика та нам не пора Москалеви й Ляхови служити, а час зажити своїм життям для добра всього українського народу! Се політичне гасло сучасного времени. Нехай за сим гаслом ідуть далше ряди національних робітників, борців у завзятій боротьбі й коли пробють скелю супротивностей і супостатів та піднесуть у гору непорочний стяг вольної України, помянуть вони все вдячно пам'ять першого піоніра визволення України — Івана Франка від рода в род!

Вічна йому пам'ять!“

Похоронний похід.

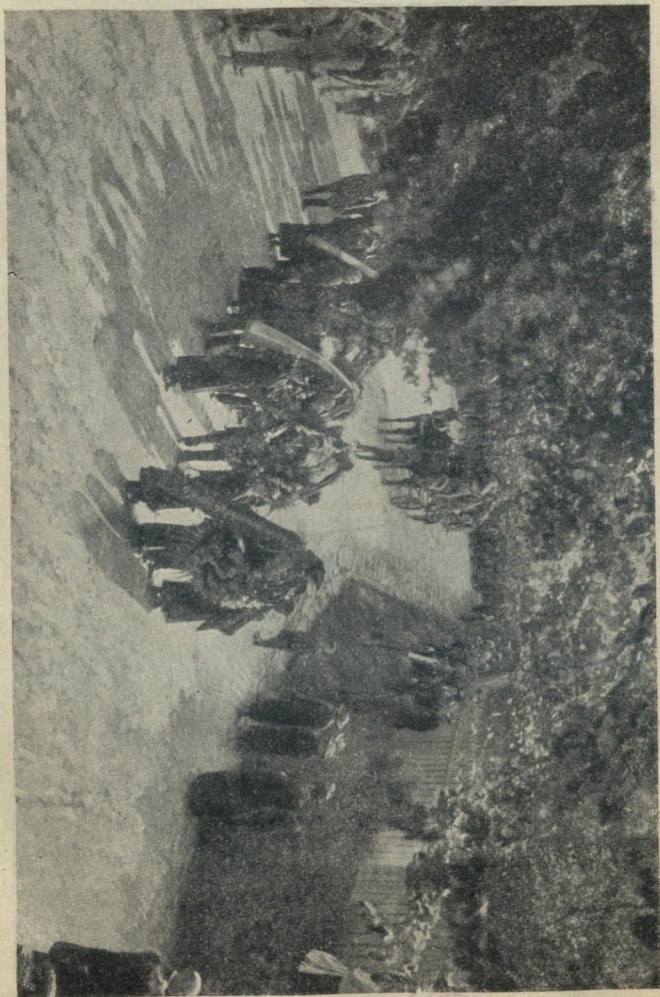
По промові д-ра Костя Левицького понесли ся звуки пресумного „Святий Боже“ й похід рушив $\frac{1}{2}$ 6 год. з місця. Заходили його наймолодші сини України, молоденькі пластуни львівського Сокола III, котрі своїм бадьорим виглядом одушевляли на пам'ятнім здвизі 1914 р. не лиш українську, але й чужу публику. Тепер вони були сумні й похилили свій прапор на плече. За ними йшла молодь української гімназії головного закладу й філії, несучи вінок з живих квітів. Поруч шкільної молодіжи йшли її учителі. За хлопцями-гімназистами посилав ся довгий ряд дівчат. Се були дівочі школи Українського педагогічного Товариства; за ними українська жіноча гімназія СС. Василянко. Дівчата виступили з вінками та прапорами.

Потім несли поодинокі вінки: перший від секції Наукового Товариства ім. Шевченка з написю „Оздобі української науки“, другий від редакції „Українського Слова“, далі „від приятелів з Криворівні“, від „Дністровиків“, від „Карпатії“, від молодіжи й від „Культурної Ради“. Тепер надійшли Соколи в уніформах з терновим вінком і прапором, на котрім повівала чорно-жалібна лента з написю „Борцєви за волю України.“ За четою Соколів показав ся хрест і ридван, обві-

Шкільна молодь з гімназистами на перей.

Заміський Никонандр С.

Вини.

Замечено

шаний вінками, з котрих повітали ріжнородні ленти. Багато вінків уміщено на окремім похороннім возі, а тільки найгарнійші прикрашували віз з домовиною.

Крім згаданих були ще вінки: від родини, редакції „Діла“ з написю „Великому поетови, своєму співробітникови“, „Народнього Комітету“, тов. „Січ“, „Української Громади“, від „Союза визволення України“, радника К. Бандрівського, тов. „Сільський Господар“, родин Драгоманова, Шишманова й Труша, тов. „Відродження“, від Українців Волині й Холмщини з написю „Співцєви визволення“, „Свободи“, українського студентства, „Української Бєсїди“, від видїлу Наукового Товариства ім. Шевченка з написю „Найзаслуженїйшому почесному членови“, „Учительської Громади“, „вдячної молодї Драгоманівської організації“ з написю „Мойсєєви українського народу“, У. С. С., „Народньої Торговлі“, учениць української жіночої гімназії (Невтомному Каміняреви), від I полку У. С. В. срібний з написю „Великому Каміняреви — »Ми лємимо скалу«“ (делєгація прибула з поля бою та складала ся з сотника Носковського й четаря Навроцького), „Жіночої Громади“ (Оборонцєви поневоленої жінки), „Українського Січового Союзу“ з написю „Співакови Самостійної України“, учениць шкіл У. пед. Тов. з написю „Великому учителеви свого народу“, дружини українського театру, від дд. Володимира й Олени Гнатюків, учеників української гімназії (Взорови витривалости та праці) й від „Просвіти“. Багато вінків і букетів занесено просто на кладовище. Замість вінка на могилу Франка зложила перемиська українська гімназія яко першу рату 86.22 К на українські школи Волині, а Український Жіночий Комітет у Відні 50 К на закупо творів Франка для вояків у полі. Полонені Українці з Фрайштадту замовили телеграфічно терновий вінок з синьо-жовтими лентами, але телеграма прийшла так пізно, що не можна було вволити їх волі.

За ридваном ішли Українські Січові Стрільці, до чого закликала команда, бо „в особі Івана Франка зійшов до гробу батько наших самостійницьких змагань, що найшли блискучий вислів в організації осібногo Українського Січового Війська. Коли покійник не зміг сам посвятити своїх сил для новітнього Запорожа, дав йому свого сина Петра. Тим то відчуло Українське Стрілецтво глибоко втрату свого духового провідника та склонило прапори перед його безсмертним духом.“ За Українським Січовим Військом ішли хори, а далі один одинокий священник, завдяки участі котрого вдало ся радникови Олександрови Барвінському вєднати в Шкільної красєвої Ради

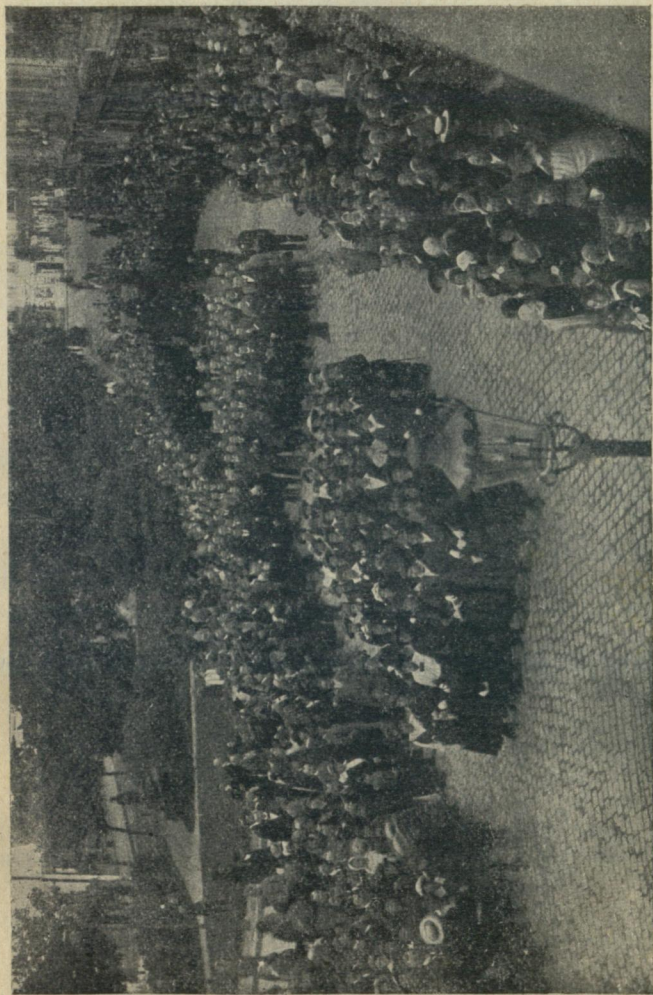
дозвіл на участь української шкільної молоді в похороні. За о. Гургуюлю посував ся поважно похоронний віз, запряжений четвернею, а на нім у гарній металевій труні скрили ся тліїні останки другого по Шевченкові українського Генія.

Побіч похоронного возу удержували порядок українські гімназійні ученики (з провінції приїхала також на похорон молодіж української гімназії в Перемишлі). За домовиною йшов один син Петро, четарь У. С. В., брат покійного-селянин і радник Кароль Бандрівський, котрий опікував ся Франком у часі недуги. Далі йшла репрезентація Загальної Української Ради: др. Кость Левицький, др. Кирило Трильовський і Микола Ганкевич, члени виділу й наукових секцій Наукового Товариства ім. Шевченка, дд. Труш і Трушева (донька Драгоманова), редакції українських часописей, послі, загалом уся українська інтелігенція, все українське населення, котре могло взяти участь у сумнім обряді.

Між непроглядними масами місцевої інтелігенції були й делегації з провінції. На перше місце треба поставити делегацію (дд. Юліян Дроздовський, Володимир Крисько й Василь Ратальський) української громади в Дрогобичі, котра жертвувала 1000 К на школу ім. Франка, яка має повстати в осени, і 300 К на пам'ятник Франка. Українську гімназію у Станіславові й тамошні українські інституції репрезентував директор сеї гімназії др. Микола Сабат (особисто зложив заяву глибокого спочування по причині смерті Франка Наук. Тов. ім. Шевченка) з чотирма професорами. З Самбора зявило ся 3 делегатів, з Перемишля 2, з Коломиї 1, з Стрия 1, з Яворова 2.

Між учасниками похорону йшли також колишні польські приятелі покійного, редактор „Kurjer-a Lwow-sk-ogo“ Болеслав Вислоух, поет Ян Каспровіч, посол Ян Стапінський, др. Бігель-айзен, дир. Тот, д. Полонецькі й інші.

Похід йшов — щира подяка належить ся за се військовому командантові міста, Рімлеви — головними вулицями міста: св. Софії, Зиблікевича, св. Миколая, Академічною, площею Галицькою та Бернадинською, вул. Панською й Пекарською на Личаківське кладовище. Хори сповняли щиро свій обов'язок. Під університетом відспівали в поході „Со святыми“ на добре відому нашому народови арію „Ви жертвою впали“. Доходила 8 година, коли похоронний похід став в брамі кладовища. Домовину взяли У. С. Стрільці й занесли на плечах на місце призначення. Зложено її тимчасово в готовій гробниці, заки вимуруєть ся окрему гробницю для Івана Франка.

Хоры.

Промова представника українських культурних товариств.

По відправі похоронного обряду забрав слово проф. др. Олександр Колесса, щоб попрощати покійного від українських культурних товариств. Бесідник говорив:

Стоїмо в великих днях над могилою, до якої не заросте народня стежка.

Не можуть поклонити ся нині сій могилі ті, що відділені нині огненним кордоном, гуртують ся коло великої могили над Дніпром.

З тим глибшою почестью клонить ся перед сею новою народньою могилою австрійська Україна.

З великим жалем і болем віддає Тобі прощальний поклін Наукове Тов. ім. Шевченка як своєму духовому керманичеві.

При гаморі боротьби, при зойках конання і окликах побіди, при відблиску пожарів, у незвичайнім рембрантівським світлі виростає перед нами в цілій своїй великості стать одного з найкращих синів України.

Його могила стала на границі двох епох історії нашого народу: між добою важких зусиль, щоб оживити й піддержати організм поневоленої нації і незнаною ще, сумерком сповитою, в крові тепер родженою будучиною.

До історичної бувальщини свого народу відносив ся покійник критично. Старав ся її відтворити, освітити проміннем науки та своєї крилатої уяви. Сучасність він творив цілою силою свого духа та своєї невмирущої енергії. А для будучини промощував він дорогу, зливав її своїм потом і кров'ю свого серця та вірив твердо, що підуть нею щасливіші від нас покоління.

Лежить перед нами розбита золотострунна ліра, з якої звеніла й ніжна меляодія любови і свистав бич сатири та плала могутня Тиртеева пісня.

Розплив ся у всесвіт багатий духовий організм, наділений буйною уявою та глибоким чуттем і бистрим, критичним розумом. Свій рівнобіжник має він хиба у великім іете.

До нього зближуєть ся Франко й шириною світогляду й основністю наукових дослідів і універсалізмом своїх тем та видвигнених у них вселюдських питань.

Не дозволила Франкови підняти ся зовсім на ґетову висоту лишень злиденна доля, що поставила його не в панських хоромх, поруч королівських палат, але під сільською стріхою та серед бідного, пониженого, повного терпіння укра-

їнського народу, в тяжкій критичній фазі його суперечних кристалізаційних змагань, серед процесу перетворювання етнографічної маси в живу націю.

„Україно, моя сердечна нене,
Не лай мене, стражденна, незабута,
Що не дало моє життя злиденне.
Того, що ждати ти могла від мене“.

— немов усправедлилював себе поет не в міру скромно.

Звідси плывуть і його еготичні, особисті терпіння й відрухи розпучливої боротьби з спізненими в своїм духовім розвитку прихлонниками культурних і суспільних пережитків; звідси пливе та течія індивідуального болю, незвісна в німецького генія, спокійної, зрівноваженої, перейнятої лиш вселюдськими змаганнями та зворушеннями, сильною, цілої людини.

Стати цілою, світлою й діяльною людиною — се було одно з найосновніших змагань Франка.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
А добро веселить,
Той цілий чоловік.

То-ж сли всю жизни путь
Чоловіком цілим
Не прийдеш тобі бути,
Будь хоч хвилечку ним.

Як одну з головних задач цілої людини уважав він, щоб

Піт і кров до людськості скарбниці,
До поступу будови докладати,
Добра собі в добрі усіх шукати.

Тою дорогою сформувала ся у нього суспільно-громадянська ідеологія, скристалізована найкраще в його знаменитих „Камінярях“ і в апострофі до „Розума-бистроума“:

Порви пута віковії, що скували думку людську!
Двигни зпід тьми люд робочий,
Розхитай в нїм ясні думи, розрости бажання волї,
Виплекай братерську згоду, поєднай велику силу,
Щоби разом дружно стала, щастя волї добувала.

Сьому могутньому внутрішньому приказови, за голосом
котрого ішов він у своєму життї, стояв на перешкоді й сучас-
ний суспільний устрій і духова незрілість його оточення.

Боротьба і з сими перешкодами, що заганяла його нераз
до тюрми, ще більше розвивала в нього та зміцнювала вро-
дженого йому бунтарського свободолюбного духа.

Боротьба для людського добра — се його стихія.

„Люде, люде, я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кровю рад
Ваше горе змити.
А що кров не може змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись значить жить...
Vivere memento!

Се енергічне vivere memento додає йому сил зносити ті
болючі удари з боку своєї суспільности, що нераз прибивали
його до землі й ранили до крови.

Важке ярмо твоє, мій рідний краю.
Не легкий твій тягар,
Мов під хрестом під ним я упадаю.

Та поет не зневірюєть ся, не проклинає, а благословить
своїх кривдників, випростовуєть ся та з гірким докором і гли-
боким жалем бажає рідному народови,

Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпшії сини,
Щоб сівачів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх,
Щоб монументом їх не було те камінне,
Яким в відплату за плодючеє насінне
Ще при життї обкидувано їх.

Категоричний імператив громадянської служби й віра в корисність своєї невиснущої діяльності велить йому, узброєному в широке знання європейської літератури й науки, будувати тверді підвалини рідної культури та присвоювати своєму народови найкращі вицвіти вселюдського духа.

Його наукові праці з обсягу історії, літератури та фольклору повні нових вислідів, освітлені бистрим, критичним розумом, кермовані строго науковими методами, окрилені легкою, живою, пластичною формою, здобували йому широкий розголос у найповажніших кругах учених цілого культурного світа, підносячи рівночасно й повагу Науц. Товариства ім. Шевченка й культурний рівень і престиж нашого народу. Він випровадив нашу науку й літературу на широкий європейський шлях.

Своєю піснею та своєю працею здобував собі Франко нерукотворний пам'ятник у серцях свого народу.

Пісня і праця великі дві силі,
Ім я до скону бажаю служити,
Череп розбитий, як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу для правнуків жити.

Поруч Шевченка найбільший поет українського народу, один з найкращих мистців українського слова, поклав він невмирущі заслуги для розвитку української мови, стараючи ся свідомо надати їй всеукраїнський характер.

Українська мова стає під його пером і органом строго наукових дослідів і найвищих летів людського духа й найважніших відруків глибокого чуття.

Внутрішня цінність творів його й інших визначних українських письменників підносить нашу літературну мову на ті незаймані вишини, яких не можна досягнути ані обнизити назвою провінціалізму та діалекту. Свідомо дає поет ворожим теоретикам влучну та сильну репліку.

Діалект! А ми його надишем
Міццю духа і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови!

Зливши ся своїми науковими дослідями й літературними працями з історичною бувальщиною рідного народу та його сучасним життям так тісно, що став одним з головних нервів його серця, переходить він і в практиці і в теорії і в своїх

літературних творах від суспільницьких змагань до національної ідеології, яка підіймаєть ся до найвищого вершка в його поемі Мойсей.

Він як герой його поеми зложив на жертвеннику народу сорок літ своєї тяжкої праці.

Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї:
І горів і яснів і страждав
І трудив ся для неї.

Як Мойсей, старав ся він вивести свій народ з тяжкої неволі. І хоч дивив ся на поневолення, на пониження й упокорення українського народу, він не тратив віри в його кращу будучину та пророкував її могутніми словами:

Народе мій —
Невже задармо тільки серць горіло
До тебе найсвятішою любовю,
Тобі офіруючи душу й тіло?
Задармо край твій весь политий кровю
Твоїх борців? Йому вже не пишать ся
У красоті, свободі та здоровю?..

Та прийде час і ти з огненним видом
Засядеш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережеш ся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І станеш як хазяїн домовитий
У своїй хаті і на своїм полі!

Висока хвиля бурливих історичних воєнних подій ще не улягла ся. Ми не знаємо, куди вона занесе човен нашого народнього життя. Може бути, що ми стоїмо в передодні хвилі, віщованої поетом. Він як гірський велетень бачив відблиски сонячного проміння, якого ще не видно з низин нинішнього тяжкого положення нашої нації.

З глибоким болем і важким жалем тратить Тебе, Великий Сину України, й прощає Тебе моїми устами Наукове Товариство імени Шевченка, наймогутнішою пружиною котрого Ти був, його славою. Прощає Тебе товариство Просвіта як одного з найкращих борців за права люду та його широку просвіту. Прощає Тебе Культурна Рада як одного з велетнів української культури.

Ти міг сказати до свого народу:

Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзятті;
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печатю.

На таблицях нашої історії й нашої культури виписав
Франко огненними словами своє велике ім'я.

Честь і поклін його памяті!

Промова представника української преси.

Другий з черги промовив від української преси член редакції „Діла“, др. Михайло Лозинський, отсими словами:

„Прощаючи великого покійника від української преси, я перше всього складаю поклін тій часті його творчости, яка знайшла вислів у публіцистичній діяльності.

Публіцистична діяльність покійного стоїть у тіснім звязку з цілістю його творчости, є тільки одною з її форм та почасти її синтезою. В поезії, оповіданню, повісті, драмі, науковім досліді творив Франко вартости тривкі, постійні, вічні; в публіцистиці поет, белетрист, учений давав синтезу своєї творчости для щоденного вжитку.

Щодо скількості — творить публіцистична діяльність покійного величезну більшість його творчости. Є вона така багата, така всестороння, так глибоко врзувала ся в життя громадянства, впливаючи на його світогляд, що якби Франко не залишив нічого більше крім своєї публіцистики, то й сим був би він великою людиною в українськім громадянстві й одною з історичних постатей в історії нашої національної культури.

З індивідуального становища, з становища літературної слави, публіцистична діяльність покійного була безперечно дробленнем його таланту. Але з суспільного становища була вона великою громадською службою, яка свідчить, що великий поет і вчений був також великим громадянином. Для нього мало було творити вічні вартости; він кидав ся у вир щоденного життя, де публіцистика була для нього оружем боротьби за ідею. І де тільки не проявляла ся його публіцистична діяльність! За час його більше сороколітньої письменської праці не було українського видавництва, не говорячи

вже про чужі, де він не забирав би голосу, коли тільки бачив, що воно може служити трибуною для ідей, яким він віддав на службу своє життя.

Публіцистична праця — безіменна й гине в морі щоденного життя. Але вона не безслідна. І публіцистична праця покійного вже сповнила свою місію: вона перетворила світогляд громадянства й тим житиме в грядущих поколіннях.

А до неї долучається та часть творчости покійного, яка містить у собі тривкі, постійні, вічні вартости. Лишив він нам у ній безчисленні й безцінні скарби, з яких черпатимуть грядущі і грядущі покоління.

І тому місце, на яким складаємо великого покійника на вічний відпочинок, не буде для нас місцем суму, тільки місцем слави й національних гордощів. Приходитимуть на його могилу наші нащадки складати поклін його Генієви та відходитимуть з почуттем національних гордощів, що Україна мала такого сина.

Зокрема хочу попрощати великого покійника як один з тих, що не тільки вчили ся на його творах, але слухали живого слова з його уст, як один з тих, що були свідками, а також учасниками його праці. Ті хвилі, коли на нас сходило тепло сонця його творчости в безпосередніх з ним зносинах, ми збережемо в наших душах у досмертній вдячності. За ті хвилі складаємо йому, прощаючи його при кінці його земного шляху, глибоку й щирю подяку“.

Промова голови української радикальної партії й Української Боевої Управи.

Третій з черги др. Кирило Трильовський як голова української радикальної партії й Української Боевої Управи промовив сими словами:

Сумна Громадо!

Отсе віддаємо рідній землі тіло людини, що по Шевченку була найбільшим Українцем-громадянином! В часи найбільшого нападництва, в часи найбільшої заскоружлості галицько-української інтелігенції — виступає він зі своїм товаришем Павликом, котрого тут так само заледво перед роком поховано, яко смілий бійовник за правду й поступ і тяжким камінярським модотом раз по раз бє об „шкаралушу пересудів“ і нападництва. І треба подивляти ту відвагу, завзяте й віру в перемогу справи поступу, з якими він відзивається до своїх нечисленних прихильників:

Обривають ся звільна всі пута,
Що вязали нас з давнім життем!
З давнім брудом — і думка розкута...
Оживемо, брати! Оживем!

Оживемо новим ми повнійшим
І любовю огрітим життем!
Через хвилі брудні і бурливі
До нових ми країн попливем!

І справді — з напругою усіх своїх сил, з незвичайною посвятою та завзяттєм плив він через розбурхане море галицької реакції і ні тюрма ні бойкот і відреченнє своєї власної суспільности не звели його з тої простої дороги до нового царства суспільної рівности та правди, де „братерство, вольна праця і вольна любов“, де „верх науки над сліпою вірою!“

І коли тепер той сумний обряд, у котрім саме беремо участь, має таку, а не инакшу форму, — то се доказ, що удари його молота добре поцілили й що ті, проти кого їх звернено, добре їх відчули. Та вірність вольнодумним переконанням, з якою він глядів в очі смерті, повинна була викликати хіба просто цілковиту відмову, бо се троха, що тепер тут бачимо, мусить український народ уважати за тяжку обиду, нанесену не лише великому покійникови, але і йому самому. І сеї обиди український народ не зможе ніяк забути!

Не тепер хвиля й не тут місце перечисляти всі заслуги Івана Франка для рідного народу та для вселюдського поступу загалом.

Виступаючи тут передовсім іменем української радикальної партії, мушу одначе подякувати покійному за те, що він для українського робочого народу безпосередньо зробив.

Він не лиш — за проводом М. Драгоманова — показав українській інтелігенції, як вона має виконувати Тарасовий заповіт праці для найменшого брата, але він і сам брав у сій праці безпосередню, гарячу й живу участь.

Іван Франко не лиш належить до головних основників української радикальної партії, але він і сам промовляв і реферував на безчисленних вічах, нарадах і конференціях, він популяризував між народом основні засади політичних відомостей, він умів зокрема живо представляти користи загального голосування, а його брошура „Страйк і бойкот“

була певно — одним з головних джерел величнього мужицького страйку в 1902 р.

А українська радикальна партія, крім головної участі в уложенні її програми, має завдячити йому передовсім той пориваючий, грімкий гімн, написаний для тих, що всіх кормлять і за всіх терплять та що скинули кінець кінців з себе ярмо темноти!

Той гімн і досі несесться грімко „від Сяну, Прута до Карпат“ — і колиб не воєнна хуртовина, тут на сім кладовищі не стало-б було й місця для тих тисяч наших селян, що з січовими прапорами в руках були-б зіхалися з усіх сторін галицької України, щоб віддати останню прислугу тому, хто так завзято й безупинно помагав їм скидати з себе се важке „темноти ярмо“!

Однак Іван Франко був не лиш пророком суспільної справедливості й борцем за свободну думку! Він поклав рівночасно величезні заслуги для української національної справи в строгім значінню сього слова!

Поминувши сотки його праць на полі українознавства, чи-ж не він то дав українському народови другий славний національний гімн „Не пора, не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити“, гімн, за котрий ще перед 15 роками карано молодіж в українських гімназіях, а котрий став тепер справді найбільше популярною піснею нашого загалу? І той гімн був певно одною з головних причин того загалу, з яким на поклик „Головної Української Ради“ та „Боевої Управи“ вже протягом першого місяця теперішньої світової війни — 30.000 охотників зголосилося під синьо-жовтий прапор Українських Січових Стрільців!

Бо-ж вони знали, що „пора се великая есть“ і що в таку пору мусить піти на бік партійна незгода та всі мусять „єднатись під України прапор“!

І тому, промовляючи тут також яко делегат і голова „Боевої Управи“, дякую великому покійникови й за те, що він влив у наші народні маси таку велику національну свідомість, таку посвяту й охоту до боротьби за національне визволення!

І колиб не ті кільчасті драти, що вяжуть діяльність „Боевої Управи“, була-б вона певно в змозі й цілу армію зорганізувати — для досягнення тої національної цілі, до котрої вів, котрій так вірно служив Іван Франко!

Та будь що будь — він учив нас не лише гарячим і грімким своїм словом, але й прикладом цілого свого життя,

що не упадати нам на душі серед невдач, посеред тяжких, неприхильних обставин. Паде на шляху одиниця й сотки та тисяч одиниць, але провідна ідея визволення живе й жити буде!

І доживе ще наш народ сеї блаженної хвилі, коли

„встане славна ненька Україна
Щаслива і вільна!
Від Кубані — аж до Сяну річки
Одна нероздільна!

Вічна пам'ять Іванови Франкови!
Ще не вмерла Україна!

Промова представника Українського Січового Війська.

Четвертий з черги промовив сотник Зенон Носковський від Українського Січового Війська. Говорив коротко: Жалібна Громадо!

Моїми устами прощають в останнє невтомливого учителя-пророка й великого вождя камінярів долі та щастя народу його духові діти — Українські Січові Стрільці, виховані та вихоржені його думками й ідеями, перейняті до глибини душі його животворними словами. Пішли ми в бій сповнити дослівно та найточнійше його заповіт, — пішли з оружжєм у руках ломити ворожу скелю, щоб промостити шлях народньому щастю.

Хоч ворожа хуртовина налягла на цілу нашу землю та неодному з давніх камінярів вирвала знаряд з рук, хоч ворожа скеля придавила наше народне життє, а чорне гайвороннє підняло крик своєї перемоги, хоч сумніви важкою хмарою залягли неодна українське серце, душа Українського Січового Війська, вирізьблена і сталена великим словом нашого мистця й духового вождя, ні на хвилю не попала у зневіру. Чи то в чужій стороні, чи серед снігів і морозів у карпатські ночі, чи серед граду куль, трупів і крові, коли пекучий біль нераз томив тіло, — ми не зневірювалися, наші серця кріпилися надією, що наш труд не згине безслідно, що ірванітна ворожа скеля подасться перед нашими ударами. Ми віримо в слова нашого провідника, вождя-каміняря. Серед найбільшого труду та втоми чули ми його віщі слова: „Ми зітремо скалу“.

Прощаємо Твоє Тіло, наш Великий Провіднику, — віримо, що Твій Дух і далі буде з нами серед великої праці,

важкого труду, який нас жде даліше й даліше, та тут складаємо обітницю, що не станемо в дорозі, поки не зломимо скелі, не роздробимо ґраніту та не зрівняєм шляху правді!

Промова делеґата Волині.

По сотникови Носковським промовив відпоручник волинських Українців серед незвичайного зворушення; його голос дріжав, ломив ся.

Він говорив:

Ми, Українці Волині, висловлюєм свій невимовний жаль з приводу смерти нашого незабутнього поета, учителя й горожанина. Складаємо свою велику пошану перед останками нашого великого патріота, який своїм огненним словом пробудив свідомість у нашім народі й показав йому шляхи до кращої будуччини. Ми, волинські та загалом східні Українці, пригноблені та збаламучені московським урядом, будучи натхнені творами нашого незабутнього поета, що проникають душу, пізнаєм, „яких батьків і чиї ми діти“, пізнаєм свою батьківщину й осягнем давно нами бажане наше самостійне становище. Ми твердо сподіваємо ся, що наш народ, перейнявши західну культуру, на підставі своїх природних духових багатств устигне стати в ряди найкультурніших народів Європи.

Масмо надію, що наш народ завдяки своїй свідомості стане, як се проречистими словами предсказав поет, самостійним господарем просторів від Бескида аж до Чорного моря й Кавказу.

Промова представника рідних околиць Франка.

Від Дрогобиччини прощав покійника дир. Василь Ратальський: Нема слів, щоб могли висловити жаль по такій великій втраті. Та хоч його тіло складаємо в могилу, але його дух вічно житиме між нами в його творах. Дрогобиччина все памятатиме, що з неї вийшов Іван Франко та старатиметь ся йти під його прапором.

Промова представника української академічної молоді.

Від імени української молодіжи промовив д. Федь Федорців отсими словами:

„Скажіть там, що Великий Пан помер“! Отсі слова почувли були колись грецькі моряки, переїзджаючи бурхливим морем попри опущений острів. „Великий Пан помер“! — та

кий боєм сціплений відзвук занесли вони до місця призначення. І коли серед темної ночі повторили вони той жалібний клич, почули у відповідь важкі стони, гіркі жалі й ревні ридання. Розплила ся та звістка смугами смутку по всім ріднім краю.

Було се в часах, коли розкішна, сонцем опромінена, морем цілована Гелляда клонила ся до упадку, коли нестало великих, спіжевих мужів-героїв, божеських мудрців і геніяльних творців. І саме тоді немов на завершенне страшного призначення помер і Великий Пан Гелляди, істота, що все обіймала та все зєдинювала, символ радісного життя Гелляди, розцвілої краси тіснійшого рідного краю Пана-Аркадії. З сумерком великих і мудрих богів-людей наступив і сумерк Греції.

І в нас помер Великий Пан, істота, що все обіймала та все зєдинювала, відійшов від нас великий учитель по звиш сороклітнім труді навчання, відлетів могутній, творчий дух, покинув нас знесилених у важкім лихоліттю, роздертих сумнівами, а може й битих стидом — на великім, битім і тернистім шляху, на розпутнім роздоріжжю двох світів.

Здавало ся, немов в останньому часі ми не добавували його, немов не відчували його присутності, немов то він уже давнійше помер на тім нашім запущенім і опущенім острові. Заскочені нагальністю та своєю імпозантною страшною, придавляючою величию історичного катаклізму, прикуті до ланцюга менших і більших щоденних і щохвилинних турбот, не дуже то прислухували ся ми до його голосу. Аж стиснуло ся боєм народне серце, аж застогнала народня душа, аж стрясли ся груди цілого народу ревним риданням, коли розійшла ся поражаюча вістка, що наш Великий Пан помер.

Не цілих три роки тому був Ти, Учителю, у нашому молодому кружі. Любив Ти молодіж за буйність її мрій, за сміливість її думок, широких замислів і задумів — і вона любила Тебе за дзвінке слово, за великий ум, за щирю й сердечну пораду. І все, коли інші неласкавим оком гляділи на Тебе, в кругах молоді находив Ти найбільше зрозуміння й найсердечніше прийняття. І саме не цілих три роки тому зібрали ся ми були з обох сторін граничного кордону в сій нашій столиці, щоб віддати Тобі належну пошану, подякувати за стократно багатий, сороклітній труд, зложити Тобі глибокий, приземний поклон. І тоді серед палких дебат, сміливих постанов, гарячих розважувань про минуле, теперішнє й будуче великого народу-раба, що від століть тужливо виливає свої гіркі жалі на вавилонських ріках європейського собору, — чули ми Твої ро-

зумні, зрівноважені слова, западали нам у серця й душі Твої глибокі вислови.

Виховані на Твоїх великих ідеях робітника-каміняря, що молотом сталеного слова та глибокої думки через сорок літ розбивав скелю оспалости, заскорузлости, закостенілости й ослимачіння*, задивлені у величню постать невтомного сівача багатих думок і плідних ідей на запущеній віками народній ниві, захоплені вмілістю й сумлінністю пильного збирача багатих скарбів народньої творчости, геніяльного видобувача многоцінних сезамових клейнодів національної душі, переповнені святістю Твого пророчого покликання, заворожені Твоїми піснями-жалями, думами-скрижалами, окрилені співами-покликами, гаслами-пориваннями, мелодіями-бунтами, голосним криком за повним національним і політичним життям, перейняті покликом до мозольної праці, до відданого наймитування у великого наймита — свого народу, заслухані в суцільно-спіжеві ланцюги пісень про „вічного революціонера“, творця-духа, „що тіло рве до бою, рве за щастє, поступ волю“! — збирали ся ми тоді до гордого, кривавого лету, щоб води „з блакитного того Дону шоломом напий ся“, тямлячи Твої завітні поклики:

„Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло,
Загартуй думки і груди
До високого літання,
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовим кождий з вас, —
Кождий може стать Богданом,
Як настане слухний час . . .

.
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не мири ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кождий думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт . . .“

* Слимак = равлик.

А потому . . . Потому Ти відійшов у тишу-самітницю далі снувати рої важених дум, з свого немічного мозку вибирувати останки золота, бісерів і дорогоцінних камінів, ладаючи їх може на новий весільний дарунок своєму народови-рабови, коли він скине пута, розібере кайдани, коли „трусне Кавказ, впереться Бескидом, покотить долом гомін волі — і гляне як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своїм полі.“

А потому . . . звіяла ся буря-туча, зняла ся хуртовина-сніговиця, вдарили в бубни, заграли у сурми і

„Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила,

Не щоб брата задушила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть, —
А лисиці в полі брешуть“ . . .

„Корогвами поле вкрила!“ Ой, укрила. На сході й заході, на півдні й півночі стоять рівними, залізними рядами ті, що три роки тому клонили свої буйні, сміливими думками важенні голови перед Тобою, наш великий учителю! Серед гуку та грюку огненної бурі певно тямлять вони Твої прометейські завіти, серед багряного пожару певно вслухують ся в алмазний дзвін Твоїх крилатих пісень і, хоч доля-зрадника може й обманює їх замисли та сподівання, вони таки леліють і будуть леліяти високу думу, кріваву пісню, щоб води з „блакитного того Дону шоломом напить ся“.

Півтора року тому проводили ми на вічний спочинок Твого друга-євангелиста, колишнього повірника, товариша труду, гірких і радісних хвиль. Тоді також Ти був з нами. Ой, гірко й важко нам було тоді. Похорони Твого друга, що відбували ся у двічі сумну годину, характеризувала ціпка повага, та повага, що надавала нам тоді невмирущого завзяття, сили видержаности й німого, але твердого опору. Твої до смерті сумні похорони припали на інші часи. Не роки проминули між одними і другими похоронами, та за той час багато дорогоцінної крові попало у далекі моря... І чи легко нам? Не розцвітають хіба наші надії пишними квітами весни воскресення, не можемо радісно повторити заголовної Ібзенівської строфи „Як ми мертві воскреснемо?“ І все падуть найкращі, і все найліпших мужів, достойних своєю правотою, мистців, пророків і поетів влучає смерть. Ллють ся лиш жіночі сльози,

ті самі, що лили ся в половеччині, козаччині, ляхчині, ханщині, панщині, лють ся за рідними, за буйними головами, за тими розцвітно-молодими, найліпшими, найкращою вицвітною вязанкою й суцільною синтезою яких був Ти, наш учителю, повірнику високих думок і глибоких замислів.

Твою працю, Твій труд у наймах у своїх оцінюємо як слід, дякуємо Тобі за довгі робочі дні й ночі. Певно ще краще оцінять ту працю ті, що повернуть сильні й загартовані з великого пожару, що врятують чисте серце, душу праву, нескалічену, думки ясні, нескривлені, що вернуть з бурхливого моря. За працю у наймах у сусідів хиба не ждати подяки. Моїм почесним і відданим обов'язком зложити Тобі приземний поклін, приклонити ся перед Твоїм ясним духом від тих, що окружали Тебе в пам'ятнім 1913 р., від тих молодих і буйних, від усього молодого покоління, що збереже Тебе й Твої завіти в Акрополіс своїх сердець.

На могилах ростуть принадні квіти, з могил повстає нове життя, на могили борців, героїв і творців, як до святої Мекки на гріб пророка, йдуть лавами цілі ряди поколінь, щоб там зачерпнути свіжого воздуха, зачерти цілющої води, набрати нових сил до життя-боротьби. Три такі могили нового життя у нас, Українців: та перша, висока могила співця-пророка над Дніпром—Славутою, та друга могила великого проповідника у серці Болгарії й ся третя могила пророка та проповідника, борця, поета й героя, могила Великого Пана. З неї променітимуть нові промені, аж займеть ся сонце нового, вільного життя. Ходитимемо на неї, як ходять інші на могилу Телля, складатимемо присяги, що таки добудемо волю й тоді перенесемо Твої святі мощі на новозбудований рідний і власний Акрополь.

Промова представниці українського жіноцтва.

З черги попрощала Франка панна Оріся Величківна від українського жіноцтва такими словами:

„І ми жінки клонимо голову перед Тобою, великий наш мученику, пророче, Мойсею, камінярю, поете української долі.

Клонимо голову перед тим, що простував духови шлях, що

бажав для скованих волі,
бажав для нещасних долі
і рівної правди для всіх.

І ми жінки прийшли у стіп Твоїї могили зложити наші серця, нашу найглибшу пошану Тобі, що виступав в обороні всіх пригнічених і зобиджених, що бажав рівних прав для поневоленої жінки.

Своїм життєм, своєю 40-літньою працею й боротьбою за визвольну ідею розбив Ти скелю заскорузлости та вивів Україну на новий шлях правди, перетворив рабів у свідомий своєї цілі та призначення народ.

Палкі Твої слова запалили в серцях новий огонь, нову віру. Крилате слово облетіло всі закутки України, сміливі думки запалило в молодечих головах і змінило біль у боротьбу на життє і смерть.

А де лише задунав поклик до визволення, гинули сльози, сум, нещастє.

Сила родить ся й завзяте,
Не ридать, а добувати
Хоч синам, сли не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Твоя палка та вітхнена пісня пориває з собою, веде на спасенну путь.

Квіт нашої молодіжи, гордість нашої землі, Українське Січове Військо, в рядах якого бють ся й українські жінки, веде Твоя пісня до побіди за славну долю України.

І в останнє доля закепчувала над Тобою, великий наш мученику; в останніх життєвих хвилях, на склонї віку зазнав борець за волю рідного краю і права людини московського кнута та ярма.

Спи спокійно, — ідея, за яку Ти боров ся, житиме в наших душах.

Або смерть, або побіда —
Се наш оклик боевий.
До відважних світ належить,
Киньмо боязн̄ навісну,
Тільки кров і труд здвигне нам
Нову кращу вітчину.

Промова представника української соціально-демократичної партії.

У своїй промові від української соціально-демократичної партії зазначив д. Микола Ганкевич* заслуги покійного сівача соціалістичних ідей у Галичині. Страшні, люті були се часи, а одначе покійний мав відвагу й силу голосити в ті

* Тексту промови, на жаль, не могли ми роздобути.

часи ідеї соціалізму. Власти переслідували, свої відвертали ся від нього. В своїй автобіографії оповідає він, як у Коломиї опинив ся без гроша, як жив кілька днів кількома крайцарями, знайденими над берегом Прута, як ждав голодової смерті, аж припадково його приятель Ієнік вирятував його від неї. Серед таких обставин жив і творив покійний. Не можна поминути, що коли свої відвернули ся від нього, він зайшов пристановище в польській демократичній і соціалістичній пресі, ширячи через неї загально-людські ідеї. Але становище своєї суспільности не знеохочувало його. Він працював далі для української культури, аж плодами своєї праці здобув загальне признание. Соціалістичний пролетаріят усе згадуватиме його з вдячністю, тямлячи, що зробив він для соціалізму серед українського народу та для української культури.

Останній промовив д. Сидір Твердохліб, заявляючи, що хоче попрощати покійного від молодих письменників і артистів.

Доходила вже 10 година, як учасники похоронного свята починали розходити ся, зоставляючи тіло Франка в новій домівці, в лоні матери-землі, але його геніяльний дух лишив ся вічноживим, невмирущим поміж тими всіми, котрі мали можливість віддати йому останню прислугу, й тими, що своїм духом були над його могилою.

Від багатьох галицьких і буковинських Українців і товариств прийшли до Наук. Тов. ім. Шевченка, редакцій обох українських денників або Народньої Канцелярії кондоленційні телеграми й письма: з Бурштина від д-ра Северина Даниловича; з Городенки від дирекції й учительського збору української гімназії; з Долини від філії „Сільського Гоподаря“ й судді Євгена Коляджина; з Дорни Ватри від Омеляна Поповича, Е. Пігуляка і А. Кліма за українські товариства Буковини; від Мирослава Капіля; з Кіпманя від учительського збору української гімназії; з Коломиї від учительського збору української гімназії; з Краківця від І. Кохановського за всі місцеві українські товариства й інституції; з Красного від радника Тита Реваковича; з Криворівні від Гуцулів; з Кутів від Українців; зі Львова від Українського Технічного Товариства (Укр. пед. Товариство зложило 100 К на стипендійний фонд ім. Франка, Жіночий Кружок У. П. Т. ім. Ганни Барвінок 50 К на туж ціль, а д. Данило Стецьків 500 К); з Перемишля: від учительського збору й учениць ліцею Українського Інститута для дівчат, перемиської Народньої Орга-

нізації та всіх українських товариств іменем цілого українського населення міста й повіту; з Самбора від Українців; з Свистільник від Коша У. С. В.; з Серету від українських товариств, від краєвого отамана „Краєвого Союзу Січей на Буковині“ Сильвестра Яричевського; з Старого Села від Григорія Тимошика; з Станиславова: від Комітету Загальної Української Ради, від Української Жіночої Громади; з Стрия від д-ра Єроніма Калитовського за українську громаду; з Чернівців від тов. „Українська Школа“, від ред. „Буковини“, від „Жіночої Громади“ й „Кружка Жіночої Громади“, від студентського товариства „Союз“, від молодіжи учительської семінарії, від учениць IV р. жіночої учительської семінарії, від Православної Академії, від Товариства учителів середніх шкіл ім. Сковороди, від учениць жіночої учительської семінарії; з Яворова від тов. „Селянська Рада“; з Ярослава від проф. Ковальського й української шкільної молодіжи, від о. Омеляна Погорецького; з Ясениці Сільної від читальні „Просвіти“ (в сій селі побирав Франко першу освіту). Зпоза меж українських земель прислали своє спочування українське товариство „Просвіта“ в Моравській Остраві й Богдан Лепкий з Вецляру, а з чужих професор університету в Софії Іван Шишманов і капітан польського легіону в Пйотркові др. Виростек (З приводу смерти великого національного поета прошу прийняти слова мого найглибшого спочування).

3 голосів преси.

„Громадський Голос“ у 10 ч. з 1 червня зазначив, що з Франком відійшов від нас „найбільший з сучасних поетів, письменників і учених України й один з найбільших в усіх славянських народів, властивий творець нового українського письменства“. „Відійшов від нас велетень праці і терпіння, зоставивши по собі діло більше й сильніше ніж діла наймогутніших царів, бо він зоставив по собі для незлічимих поколінь великого 40-мільйонного народу творче діло ума й духа, котре по вічні часи формуватиме душу великого народу“. „Про галицьку Україну в нашій історії ніхто не зможе сказати більш похвалного й гордого для неї слова ніж се: «Тут Іван Франко уродився жив і працював»“. Франко „дав нам велику поезію, блискучу щирим чуттем, високою освітою, дав нам новелю й повість, описав на вічну пам'ятку мужицькі терпіння і змагання народу до волі, підніс високо нашу науку. А що його праця розлила ся як плодотворна вода на всі поля й ниви українського духа, знайшла ся вона й на політичних полі, найбільш невдячній з усіх. І до найбільшої своєї слави та гордості зачисляє наша українська радикальна партія те, що покійний стояв і працював у рядах її робітників, працював довгі десятиліття, весь найкращий і найздоровіший час свого життя. Для того ми з двічі більшим боєм прощаємо сього великого мужицького сина, бо прощаємо в нім не тільки найбільшого поета України (по Шевченкові, Ред.), але й творця нашого світогляду й наших гимнів і нашої програми“.

„Учительське Слово“ в ч. 5 з 1 червня писало, що смерть „забрала нам найбільшого в народі. Українське народне учительство, як він, з люду вийшло та для люду живе, викормило ся й виховало ся на творах і заповітах того, якого народ нині тратить. Його дух живе в нас і живуть його ідеї незрушені й могутні. Сі його ідеї, ся велика любов до народу — се найгарніша й найбагатша спадщина по нім“. „Народ іде до свободи дорогою, яку він указав, — дорогою жертви

власного життя. Лопотить у воздухах крилами Фенікс пісні народнього пророка. Лопотить прапор його життя... Візьме його в свої сильні руки й понесе перед народом гордо й високо народне учительство“.

„Свобода“ в ч. 23 з 3 червня почала некрольоґ Франка так: „Не стало між живими найбільшого сина України, відійшов на все від нас той, що через кілька десятків літ указував і мостив дорогу до кращої будуччини українського народу. Пішов на вічний сон той, що побіч Шевченка був нашим воскресителем, імя якого зостанеться навіки в українській історії. Помер не тільки безсмертний поет і великий вчений, але рівночасно і всесторонній громадський діяч, що своїм духом і безупинною працею у видавництвах, у часописах, на вічах з сірої маси зробив новочасний народ“ „Заслуги Франка для українського народу такі великі, що про них будуть писати цілі грядучі покоління і його слово зостанеться навіки живим, доки буде жити український народ. Зокрема наше селянство понесло велику втрату через смерть покійного. Іван Франко перший з галицьких Українців відкривав причини мужицької недолі, один з перших гуртував наших селян до боротьби за кращу долю, даючи притім практичні ради, як уладити відносини на селі. Наше селянство любило покійного як свого найбільшого сина, як свого першого правдивого просвітителя й провідника та нема між нашими хоч трохи свідомішими селянами нікого, хто не знав би творів Франка й не цінив його за працю над селянським станом.“ „Ті духові вартості, які вніс Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України нашого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між безсмертними постатями України.“

„Буковина“ в 23 ч. з того самого дня зазначила, що австрійська Україна стратила „свого найкращого сина“, котрий був тут „першим невинущим учителем і провідником молодого покоління по дорозі до всенароднього поступу“. „Іван Франко сконав у праці. Своім цілим життям, своєю безупинною працею, своєю вірою в трудящий народ, у неперестанний поступ цілої людськості“ „Франко вказував нам дорогу до перемоги над ворожими силами народнього й вселюдського поступу“. Він, „як може ніхто більше, відчував страшну силу нашої рабської природи на собі самім.“ Він „був і буде ще якийсь час тяжким божим мечем на деяких інтеліґентів, що не люблять дійсної науки, не люблять аналізи й критики, хоч самі найлюбіше

й насміливіше критикують і осуджують усіх і все.“ Для нас лишається він і по смерті „взірцем людини, громадянського діяча й народного провідника, будителем нашого приспаного сумління, пророком, що віщує нам тверду віру в будуччину нашого народу.“

„Вістник Союзу визволення України“ ч. 101 з 4 червня присвятив помершому більшість числа, а відповідний матеріал мають читачі в початку сеї книжечки до опису похорону.

„Наша Школа“ ч. 4 і 5 принесла статтю проф. Юліяна Стефановича, в якій між иншим читаємо: „Поетична й літературна діяльність І. Франка положила кінець зайвим і безцільним диспутам на тему самостійности й культурности нашої мови. Він власним прикладом, своїми творами доказав перед світом її самостійність, багатство й живучість, забезпечив раз на все для неї право горожанства в науці й літературі серед культурних мов інших щасливіших народів і здобув собі місце в ряді тих володарів слова й людського духа, тих правдивих поетів, що володіють серцями своїх читачів і наповняють їх найсильнішими почуваннями, твори котрих не старіють ся ніколи, бо не залежать від обставин часу, бо бе з них вічно свіже чисте духове джерело життєвої правди.“

В переході до згадок у чужій пресі треба зазначити, що обидві українські часописи в німецькій мові: „Ukrainisches Korrespondenzblatt“ з 6 червня й „Ukrainische Nachrichten“ з 10 червня присвятили більшість числа пам'яті Франка. В першій маємо редакційну статтю про Франка, промову д-ра Костя Левицького на похороні, переклади Франкових віршів Н. Цеглинської й М. Кичури й „Голоси німецької віденської преси“ з приводу смерті Івана Франка. „Ukrainische Nachrichten“ принесли редакційну статтю „Іван Франко“, статтю проф. С. Томашівського про „Наукову діяльність Івана Франка“, дві статі Остапа Грицяя про „Франка як артиста“ та про „Франка яко перекладчика“ та йогож 4 переклади Франкових віршів, крім того також опис похорону Франка.

З польської преси подала перша „Gazeta Wieczorna“ з 29 мая коротку й річеву звістку про смерть Франка. И инші польські денники у Львові, як „Kurjer Lwowski“, „Wiek Nowy“, „Dziennik Polski“, та німецька „Lemberger Montags-Zeitung“ (Львівська Понеділкова Часопись) подали теплі некрологи покійника, згадуючи про його співробітництво в польській пресі та про його вклад у польську літературу. Так само присвятила

більші й менші статі Франкови польська краківська преса: „Naprzód“, „Nowa Reforma“, „Czas“ і т. д.

Віденська преса оперла ся на комунікаті, зладженім проф. С. Томахівським. Подані тут найголовніші дані з життя й заслуг Франка. Смерть Франка зазначили всі віденські німецькі денники, а довші замітки подали: „Die Zeit“ у ч. 4913, „Arbeiter Zeitung“ у ч. 149, „Neues Wiener Journal“ у ч. 8111, „Neue Freie Presse“ в ч. 18596, „Neues Wiener Tagblatt“ у ч. 149, „Reichspost“ у ч. 250. „Die Zeit“ уважає Франка „без сумніву найвизначнішою постатю серед української суспільности в другій половині XIX стол. Чільного публіциста певне пригадують собі з як найкращого боку читачі „Zeit“ з його знаменитих статей“. „Arbeiter Zeitung“ підчеркнула, що через соціалізм Франко „розлютив ще більше шляхту, котра була тоді всемогутньою в краю: вони ненавиділи в нім радикального політика, що пристрасно воював з пануванням несправедливости, соціаліста, що боров ся против економічних привилеїв і неменше свідомого Українця, що хотів вибороти волю й культуру для свого народу“. „Серед українського народу росла постійно повага Франка; яко поет і вчений, яко бесідник і публіцист, як соціальний організатор і політичний агітатор мав він довгі роки найбільший вплив на українське духове життя“. „Neues Wiener Tagblatt“ уважає Франка літературним феноменом, бо так само знаменито писав по українськи, по польськи й по німецьки. Довшу статтю надрукувала „Reichspost“ пера проф. В. Калиновича. „Die Zeit“ у ч. 4931 принесла тепло написаний фейлетон Ст. Р. „Іван Франко“. Портрет Франка та статейку про нього подала ілюстрована часопись „Wiener Bilder“ у ч. 24. Згадали про смерть Франка й державнонімецькі часописи: Berliner Tagblatt, Münchner Neueste Nachrichten, Reclams Universum і т. д.

Білоруський „Номан“ приніс у ч. 36 з 16 червня довшу статейку „Іван Франко“, в якій сказано, „що за свою пожертвованість для братів, за віддані на службу рідному краю — Україні сили доля дала Франкови велику нагороду; він помер, бачучи незмірний культурний зріст свого народу й вірячи, що вмирає на передодні не тільки духового, але й політичного визволення України. Щиру згадку шлемо ми браттям-Українцям з приводу сеї тяжкої страти, але вірим, що на місце одного стануть до праці громади нових робітників і збудують для українського народу ясну, щасливу долю“.

Вислане Союзом визволення України 30 мая телеграфічне повідомлення про смерть Франка дійшло до проф. Шишма-

нова аж 1 червня. Найближшого дня появили ся короткі вістки про покійника в болгарській пресі. „Утро“ в ч. 1899 зазначило, що Франко се український „найталановитший сучасний письменник і патріот“. Він умер „перед порішенням долі свого гарячо любленого народу, все-таки з надією на кращу будучину. В болгарській науковій літературі Франко відомий передовсім з своєї гарної праці, поміщеної в XIII т. „Сборник-а за Наука и Умотворения“ під заг. „Притчата за еднорога и нейния български варианти“ (Притча про еднорога та її болгарський варіант). Вістку про смерть Франка надрукував і „Български Трговски Вѣстникъ“.

В ч. 139 (3522) „Рѣчи“ з 4 червня (н. ст.) надрукував М. Могилянський статтю „Памяти И. Франка“. Франко „яко поет займає безперечно перше місце в українській поезії пошєвченківської доби“. „Як белетрист стоїть у перших рядах реалістичної школи, що не цурала ся і крайнього натуралізму“. Автор наводить декілька цікавих споминів з часу недуги Франка та ювілейного свята, улаженного молоді; та про се не час розписувати ся тепер.

З чеських часописей принесли некрольоги Франка між иншим: „Pravo Lidu“ (Н. В.) та пардубицька „Osvěta Lidu“; в останнім некрольозі зазначена між иншим участь Франка в першій і другій зїзді славянської поєступової молоді в 1891 і 1892 рр. у Празі та Відні.

Мадярска „Ukránia“ принесла в ч. 9—10 некрольоги Франка. У швайцарсько-французькій часописи „Libre Parole“ (Вільне Слово) надрукував Броше згадку про великого покійника.

Завіщання.

Іван Франко нездужав безнастанно через цілий останній рік*, майже весь час перележав в ліжку, підносячи ся з нього лиш дуже рідко. Від осени 1915 р. до половини марта 1916 проживав покійний у Стрілецькім Захисті при вул. Петра Скарги ч. 2 у Львові, де разом з своїм братаничем Василем, сільським 15-літнім парубчаком, займав одну кімнату на I поверсі. Ним займали ся там стрілець медик д. Щуровський, що мав покійного в постійній своїй опіці, лікарь захисту др. Овчарський і пані Ірина Домбчевська, яка завідувала Захистом. Постійним, майже щоденним гостем покійного Франка був його куратор і приятель з молодих літ д. Карло Бандрівський. В лютім недуга, властиво знесиленне поступили так далеко, що заходила кожної хвилі можливість катастрофи. Покійний, передбачуючи се, а хочаби упорядкувати свої відносини, запросив до себе адвоката д-ра Барана, з яким у присутности д. Бандрівського обговорив свої маєткові й родинні відносини. Вкінці вдало ся д-рови Баранови намовити покійного зладити письмєнне завіщання, на що призначено день 9 марта 1916.

Яко свідків упрощено знайомого та приятеля Франка д-ра Кобринського як знавця лікаря з огляду на недугу Франка й судову курателю та старшого судового радника д. Льва Шеховича. Перед зладженням завіщання д-р. Кобринський говорив довше з покійним Франком, стараючи ся розслідити його умовий стан, а щойно опісля Франко розпорядив своїм майном. Крім свідків завіщання були присутні Карло Бандрівський і братанич Франка Василь. Завіщання списано між годиною 5 й 6 ввечері дня 9 марта 1916. На дворі була слота, мряка й дуже непривітно, що дуже відємно впливало на здоров'є Івана Франка. Завіщання зложено дня 10 марта 1916 в нотаря д. Онишкевича у Львові, звідки дня 3 червня підняли його др. Баран і д. Бандрівський та зложили в повітовім суді, I секції, у Львові, де того самого дня наступило судове оголошення завіщання.

Ось текст завіщання:

На випадок моєї смерти розпоряджаю моїм майном сим способом:

* Опис похорону зладжений на основі матеріалу в обох львівських українських денниках: „Ділі“ й „Українськім Слові“ та й інших часописах, почасти також на основі рукописного матеріалу. Про Франкове завіщання окрема стаття д-ра С. Барана в „Ділі“.

I. Спадкоємцями мого нерухомого та рухомого майна й моїх авторських прав устанавляю обох моїх синів Тараса й Петра та мою доньку Анну, всіх троє в рівних частях; моїй жінці Ользі призначую належне їй законом доживіття. Самозрозуміло, що мої спадкоємці обов'язані є вирівняти грошеві зобов'язання.

II. Опікуном моїх малолітніх дітей Петра й Анни устанавляю д. Карла Бандрівського, скарбового радника у Львові, та прошу його упорядкувати мої справи, передовсім справи, які торкаються моїх авторських прав.

III. Мої спадкоємці обов'язані до таких записів (згадок), що западають зараз по моїй смерті, а то: запис:

1. у користь Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові цілої моєї бібліотеки, зложеної з опрацьованих і неопрацьованих книжок, з рукописів і різних авторів і документів, з моєї й чужої переписки та з всякого роду записок; зокрема всі мої власні рукописи мають мої спадкоємці передати Науковому Товариству імені Шевченка у Львові на його невідкличну власність, подібно як мою бібліотеку зі згаданими вище її належностями; запис:

2. у користь мого брата Захаря Франка з Нагуевич моєї вірительності в сумі 4000 кор. (чотири тисячі корон), заінтабульованої на реальності мого брата Онофра Франка та його жінки Юлії в громаді кат. Підгірки, суд. пов. Калущ, той останній запис з тою умовою й на той випадок, колиб прийшло до продажу господарства, полишеного моїм покійним братом Онофром у Підгірках, суд. пов. Калущ, зокрема до продажу тих вірительностей, на котрих заінтабульовано мою повищу вірительність.

Львів, дня 9 марта 1916 року.

Др. Іван Франко вр. *Др. В. Кобринський* вр. як свідок і лікар знавець. *Лев Шехович* вр. як свідок. *Др. Степан Баран* вр. як свідок і писарь завіщання.

Переведення спадкового перевodu поручив ц. к. повітовий суд, секція I, у Львові, ц. к. нотареві д. Матковському у Львові. Перед смертю Франко кілька разів висловив бажання, щоб на випадок, колиб його діти мали продати його реальність, не допустити, щоб його реальність опинилася в національно чужих руках, тільки щоб приміщено там якусь гуманітарну або культурну українську інституцію, найрадше захист або захоронку для малих українських дітей.

Івану Франкові!

Твої уста навіки заніміли,
Любови-правди згас у серці жар,
Згорнула смерть Твої орлячі крила —
І змовк лісень Твоїх палючих чар.
В сльозах сумує знову Україна. —
— Серед руїн — найбільший храм упав,
Умер Мойсей, що вів нас у пустині
І поколінь гріхи на себе взяв . . .
Ти нам приніс з гори святі скрижалі,
— Народів світу вольний заповіт.
Коли ми жертву ідолам складали
В годину тяжку наших лихоліть,
Ти був як совість у свого народу;
Як дзвін Ти кликав вічовий
На боротьбу за долю і свободу
В неволі нишком приспаних братів.
Де-б не були ми, скрізь Твій знати молот,
Скрізь Ти лишив глибокий творчий слід,
Великий камінярю! Спрага й голод
Тебе у праці не могли спинити!
І тисячі з Тобою разом встали, —
— Ти всіх одною думкою скував,
Здрігнулись од ударів наших скали, —
— Луна пішла!

І Ти в сю мить упав!...
І от за нами знов нова могила...
І там вже так багато сих могил!...
Спочила в них колишня наша сила
Од гір Бескида до донських степів.
Та ви, брати, назад не озирайтесь,
Там є кому без нас борців ховать...
Хто ще живий, за молоти хапайтесь,
Бо не пора тепер нам сумувать!
Вперед! Ломить!! дріжать вже сії гори,
Завзяття ще! Могутній ще удар
І нам відкриють ся безкраї простори
І наш народ сам буде пан собі і царь.

Полонений *Микола Струмок.*

Зміст.

	стр.
1. Прометееви України	5
2. Іван Франко. Народе мій	7
3. Іван Франко	9
(Шкільні роки. Під впливом Драгоманова. Перший арешт. Камінярь. Другий арешт. Дальша праця Франка до кінця першого періоду діяльності. В наймах. Третій арешт. Франка признають першорядним письменником. Лід продоманий. Франко основателем радикальної партії. Нові розчарування. Третя доба життя й діяльності Франка. 25-літній ювілей літературної творчости. На вершинах творчости. Наукова діяльність).	
4. Іван Франко. Ще не вмерла і не вмере . . . (Закінчення прологу „Великі Роковини“ 1798—1898) . . .	40
5. Смерть і похорон Івана Франка	44
(Останні хвили життя. Під вражінням смерти Івана Франка. У власній хаті Поза Львовом. Остання прислуга. Промова президента Загальної Української Ради. Похоронний похід. Промова представника українських культурних товариств. Промова представника української преси. Промова голови української радикальної партії й Української Боевої Управи. Промова представника Українського Січового Війська. Промова делегата Волині. Промова представника рідних околиць Франка. Промова представника української академічної молоді. Промова представниці українського жіноцтва. Промова представника української соціально-демократичної партії).	
6. З голосів преси	86
7. Завіщання	91
8. Полонений Микола Струмок. Івану Франкові . . .	93

Образни.

1. Іван Франко	3
2. Михайло Драгоманів	12
3. Михайло Павлик	13
4. Іван Франко з дружиною	21
5. Франкові діти	22
6. Борис Грінченко й Іван Франко	31
7. Михайло Коцюбинський, Іван Франко, Володимир Гнатюк . . .	32
8. Франкова вілля у Львові при вул. Понінського ч. 4 . . .	38
9. Винос домовини	60
10. Шкільна молодь з гімназистами на переді	63
11. Вінки	64
12. Хори	67

Привіт Іванови, Франкови в сороклітє його письменської праці 1874—1914. Львів, 1916. Ціна 10 К.

Під таким заголовком появил ся під вражіннем смерти Франка літературно-науковий збірник, котрим за почином ювілейного комітету мали вшанувати Івана Франка українські й чужі письменники, публіцисти й учені в 1914 р. в сороклітє його письменської праці.

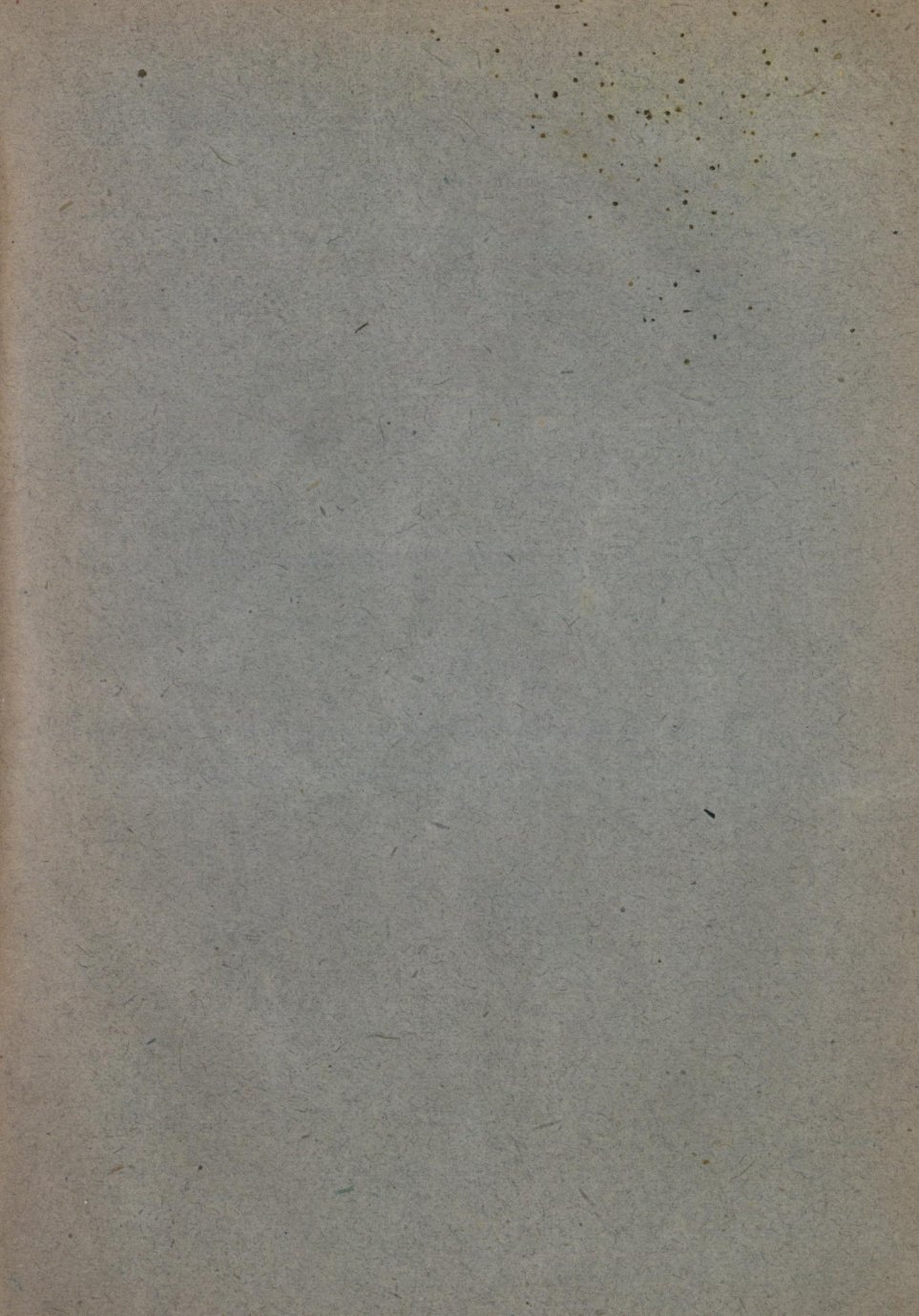
На зміст „Привіту Іванови Франкови“ складають ся такі дві частини та з такими писаннями:

I. Літературна частина (ст. 1—183): 1. Івану Франкові — Ів. Рокити (А. Černého). 2. Изъ поѣздки на попелища Дунайского Сѣчи. Отрывокъ „Нирвана“ — В. Короленка. 3. Кам'ни. Идилія. П. Тодорова. 4. Лука Чекінъ — М. Горького. 5. Тріптіх — Л. Українки. 6. Хома Прядка — В. Винниченка. 7. Ювілят — Т. Бордуляка. 8. Народня ноша — Л. Мартовича. 9. Кров — Л. Журбенка. 10. Таємниця Іванової душі — К. Галицького. 11. Чорні птахи. Виринок — Юр. Кміта. 12. Спогад — Ул. Кравченко. 13. Дещо й з моїх австро-руських споминок — Хв. Вовка. 14. Моя пригода з шибеницею (спомин) — В. Охримовича. 15. Невикористаний скарб (спомини) — В. Ярошевського. 16. На святі Котляревського (згадки самовидця) — С. Бфремова. 17. Мадярські переклади творів Івана Франка — Ю. Жатковича. 18. Порфирій Мартинович (ескіз до портрета) — Ів. Труша.

II. Наукова частина (ст. 1—390): 1. Дещо про вийстя вкраїнської народности — Хв. Коржа. 2. Слїди скитської культури в Галичині — В. Гребеняка. 3. Дві три замѣтки изъ области древнѣйшаго церковно-славянскаго перевода — В. Ягіча. 4. Несторъ Лѣтописецъ — Ол. Шахматова. 5. Гомер у галицькій лїтописи — Б. Барвінського. 6. Козаччина в політичних комбінаціях 1620—1630 рр. — Ів. Крип'якевича. 7. Один момент під Зборовом 1649 р. Критичний нарис — Ст. Томашівського. 8. „Під протекцію курфюрста“. До історії політики П. Дорошенка — Ів. Кривецького. 9. „Хрістос пасхон“. Львівські віршовані діяльоти з 1630 р. — В. Щурата. 10. З старої письменности Угорської Руси — Г. Стрипського. 11. Еропеја bazylińska. Nieznany okaz literatury rusko-polskiej — Ол. Брікнера. 12. Два епізоди з історії боротьби Гедона Балабана з львівським брацтвом — Ф. Срібного. 13. Kotlarewskyj's Travestierte Aeneide — Ал. Бизена. 14. Запропащена збірка угор-руських казок — В. Гнатюка. 15. Z sennyich widziadeł ludzkości — Ів. Бодуена de Courtenay. 16. Український протипапський памфлет XVI в. „Історія о єдномъ папѣ римскомъ“ — М. Возняка. 17. З переписки письменників 1860-их років у Галичині — Т. Рєваковича. 18. Кандидатура Федьковича на посла — Яр. Гординського. 19. Основи відродження білоруського письменства — Іл. Свенціцького. 20. Povídky lidové o zkröcení zlé ženy — Юр. Полівки. 21. Ярмарки на дітята. Причинок до української етнології — З. Кузеді. 22. Проба упорядкування українських говорів — Ів. Зілінського. 23. Вокатив в українській мові — Ев. Тимченка.

Збірник прикрашує портрет Івана Франка—мал. І. Труша, а також ініціали й орнамент з Біблії Скорини XVI в. та стратинського Євангелія XVII в.

Дохід призначений на пошанування пам'яті Франка. Дістати можна в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, Ринок, ч. 10.

(1Knd)
1002
5332202

R

РЛ
(1986) 1041
2р4582кд1

~~521~~

УРЛ 507